

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON BADIY AKADEMIYASI HUZURIDAGI
BADIY TA'LIM YO'NALISHLARIDA PEDAGOG VA MUTAXASSIS KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH HAMDA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH MARKAZI**

“RANGTASVIR” YO'NALISHI

**“RANGTASVIRDA MASHG'ULOTLAR
O'TKAZISHNING ZAMONAVIY METODLARI”
MODULI BO'YICHA**

**O'QUV-USLUBIY
MAJMUUA**

2025

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON BADIY AKADEMIYASI HUZURIDAGI
BADIY TA‘LIM YO‘NALISHLARIDA PEDAGOG VA MUTAXASSIS
KADRLARNI QAYTA TAYYORLASH HAMDA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH MARKAZI**

“RANGTASVIR” YO‘NALISHI

**“RANGTASVIRDA MASHG‘ULOTLAR O‘TKAZISHNING
ZAMONAVIY METODLARI”
MODULI BO‘YICHA**

O‘ Q U V – U S L U B I Y M A J M U A

Modulning ishchi dasturi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda 485-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish yo'nalishlari o'quv reja va dasturlariga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar: professor M.Tashuradov

Taqrizchilar: professor, A.Nuridinov

Ishchi o'quv dasturi O'zBA huzuridagi Markaz Ilmiy-metodik Kengashining qarori bilan tasdiqqa tavsiya qilingan.

(2025-yil "4" yanvardagi 1-sonli bayonnoma)

ISHCHI DASTUR

KIRISH

Ushbu dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 22-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida” PF-4732-son, 2019-yil 27-avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida” PF-5789-son, 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5847-son, 2020-yil 21-apreldagi “Tasviriy va amaliy san’at sohasi samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4688-son, 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son, 2023-yil 25-yanvardagi “Respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yishga doir birinchi navbatdagi tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-14-son, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida” PF-158-son Farmonlari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi “Aholi va davlat xizmatchilarining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi bilimlarini uzluksiz oshirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-228-son, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 fevraldagi “Sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4996-son qarorlari va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2019-yil 23-sentabrdagi 797-son “O‘zbekiston Badiiy akademiyasi huzuridagi Badiiy ta’lim yo‘nalishlarida pedagog va mutaxassis kadrlarni qayta tayyorlash hamda ularning malakasini oshirish markazi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 21-iyundagi 385-son hamda “Oliy ta’lim tashkilotlari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2024-yil 11-iyuldagi 415-son Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va

malakalarni o'zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko'nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta'lim sohasi bo'yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo'yiladigan umumiy malaka talablari va o'quv rejalari asosida shakllantirilgan bo'lib, amaliy san'atda kompozitsion yechim masalalari bo'yicha tegishli bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishga yo'naltirilgan.

Modulning maqsadi va vazifalari

Oliy ta'lim muasasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kursining **maqsadi** pedagog kadrlarning innovatsion yondoshuvlar asosida o'quv-tarbiyaviy jarayonlarni yuksak ilmiy-metodik darajada loyihalashtirish, sohadagi ilg'or tajribalar, zamonaviy bilim va malakalarni o'zlashtirish va amaliyotga joriy etishlari uchun zarur bo'ladigan kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, shuningdek ularning ijodiy faolligini rivojlantirishdan iborat

Kursning **vazifalariga** quyidagilar kiradi:

“Rangtasvir” yo'nalishida pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko'nikma, malakalarini takomillashtirish va rivojlantirish;

- pedagoglarning ijodiy-innovatsion faollik darajasini oshirish;

- pedagog kadrlar tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar sohasidagi ilg'or xorijiy tajribalarning o'zlashtirilishini ta'minlash;

- o'quv jarayonini tashkil etish va uning sifatini ta'minlash borasidagi ilg'or xorijiy tajribalar, zamonaviy yondashuvlarni o'zlashtirish;

- “Rangtasvirda mashg'ulotlar o'tkazishning zamonaviy metodlari” modulida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarini fan va ishlab chiqarishdagi innovatsiyalar bilan o'zaro integratsiyasini ta'minlash.

“Rangtasvirda mashg'ulotlar o'tkazishning zamonaviy metodlari” modulini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida:

Tinglovchi:

- kompozitsiya va uslubning o'zaro aloqasini;
- kompozitsiyaning asar uslubi bilan bog'liqligini;
- kompozitsiyaning badiiy ifodasi va uslubiy xususiyatlarini;
- uslub va kompozitsiya orqali san'at asarida muallifning niyatini ifodalashni;

- klassik va zamonaviy kompozitsion uslublarni;
- klassik san'atda kompozitsiya va uslubi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni;
- zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlarini;
- kompozitsion uslubni shakllantiruvchi tarixiy va madaniy omillarni;
- rangtasvirda asosiy texnikalar va uslublarni;
- rangtasvirda ishlatiladigan asosiy texnikalar va ularning metodikasini;
- akvarel, moy bo'yoqlar, pastel va boshqa texnikalarni;
- rangtasvir uslublarni o'qitishda metodik yondashuvlarni;
- rang va kompozitsiya o'rtasidagi bog'liqlikni;
- rang va kompozitsiya o'rtasidagi muvozanat va uyg'unlikni yaratish metodikasini *bilishi* kerak.;
- kompozitsiyadagi rang, shakl va hajmning badiiy ta'sirini tahlil qilish;
- ranglar orqali kompozitsiyada uslubiy mohiyatni ifodalash;
- shakl va hajmning kompozitsiyadagi badiiy rolini ochib berish;
- rang, shakl va hajmning badiiy ifoda vositalari sifatida ishlatish;
- badiiy tahlilda kompozitsiyaning strukturaviy jihatlarini aniqlash;
- asar kompozitsiyasining umumiy strukturasi badiiy tahlil qilish;
- kompozitsiyaning elementlarini tahlil qilishda uslubiy yondashuvlarni aniqlash;
- kompozitsiyaning turli xil strukturalari va ularning asar mazmuniga ta'sirini aniqlash;
- ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o'rgatish;
- ranglar bilan ishlashda metodik yondashuvlar va amaliy mashg'ulotlarni ishlab chiqish;
- rangtasvirda naturalistik va idealistik uslublardan foydalanish;
- naturalistik va idealistik rangtasvir uslublarning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish;
- uslublar yordamida mashg'ulotlar o'tkazish metodikalaridan foydalanish *ko'nikmalariga* ega bo'lishi lozim;
- uslubiy jihatdan simmetrik va asimmetrik kompozitsiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini baholash;
- kompozitsiyada simmetriya va asimmetriyaning mazmun va shaklga ta'sirini aniqlash;

- uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaning rivojlanish jarayonini tizimlashtirish;
- uslubning kompozitsiyada o'zgarishini tahlil qilish;
- san'at tarixidagi uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaga ta'sirini aniqlash;
- rangtasvirda realistik va idealistik yondashuvlarni ahamiyatini ochib berish;
- rangtasvirda dinamik va statik kompozitsiyalarni yaratish;
- dinamik va statik kompozitsiyalarning rangtasvirdagi o'ziga xos xususiyatlarini baholash;
- statik va dinamik elementlar bilan ishlashda metodik yondashuvlardan foydalanish;
- rangtasvirda harakat va statikaning uyg'unligini yaratish;
- rangtasvirda kompozitsion erkinlik va nazoratni olib borish *malakalariga* ega bo'lishi zarur.

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

“Rangtasvirda mashg'ulotlar o'tkazishning zamonaviy metodlari” moduli ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi, shuningdek, ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida taqdimot va elektron-didaktik texnologiyalarni;

- o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda ustaxonalar, sohaga oid muassasalar va soha mutaxassislarining ijodiy ustaxonalarida tashkil etilishi, badiiy ta'limning muhim ta'lim metodlarini qo'llash nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejasidagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

“Amaliy san'atda kompozitsion yechim masalalari” moduli bo'yicha mashg'ulotlar o'quv rejasidagi “Raqamli universitet” modeli va oliy ta'lim jarayonini boshqarishning axborot tizimlari”, “Ta'lim menejerining innovatsion kompetentligi” kabi modullar bilan uzviy aloqadorlikda olib boriladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar badiiy ta'limning ta'lim va tarbiya jarayonlarini o'rganish, ularni tahlil etish, amalda qo'llash va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo'ladilar.

MODUL BO‘YICHA SOATLAR TAQSIMOTI

№	Modul mavzulari	Auditoriya o‘quv yuklamasi			
		Jami	Nazariy	Amaliy mashg‘ulot	Kochma mashg‘ulot
1.	Rangtasvirda asosiy texnikalar va uslublar. Rangtasvirda ishlatiladigan asosiy texnikalar va ularning metodikasi	2	2		
2.	Akvarel, moy bo‘yoqlar, pastel va boshqa texnikalar: talabalar uchun tavsiyalar	2	2		
3.	Rangtasvir uslublarini o‘qitishda metodik yondashuvlar. Rang va kompozitsiya o‘rtasidagi bog‘liqlik	2	2		
4.	Ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o‘rgatish. Ranglar bilan ishlashda metodik yondashuvlar va amaliy mashg‘ulotlar	2		2	
5.	Rangtasvirda naturalistik va idealistik uslublar. Naturalistik va idealistik rangtasvir uslublarining o‘ziga xos xususiyatlari	2		2	
6.	Uslublar yordamida mashg‘ulotlar o‘tkazish metodikasi. Talabalarni rangtasvirda realistlik va idealistik yondashuvlarni tushunishga o‘rgatish	2		2	
7.	Dinamik va statik kompozitsiyalarning rangtasvirdagi o‘ziga xos xususiyatlari. Statik va dinamik elementlar bilan ishlashda metodik yondashuvlar	2		2	
8.	Kompozitsion erkinlik va nazoratni rangtasvirda uyg‘unlashtirish. Mashg‘ulotlar orqali talabalarga kompozitsiyada erkinlikni taqdim etish	2		2	
9.	Rangtasvirda bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘zlashtirish usullari	6			6
	Jami:	22	6	10	6

NAZARIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu. Rangtasvirda asosiy texnikalar va uslublar. Rangtasvirda ishlatiladigan asosiy texnikalar va ularning metodikasi. (2 soat).

Rangtasvirda ishlatiladigan asosiy texnikalar va ularning metodikalari juda xilma-xil bo'lib, har biri tasvirni yaratishda turli usullarni va estetikani ta'minlaydi. Rangtasvirda qo'llaniladigan texnikalar bo'yoqlarni qanday qo'llash, ularning qatlamlarini qanday ishlash, shuningdek ranglarning o'zaro ta'siri bilan bog'liq. Quyida ba'zi asosiy texnikalar haqida ma'lumot beraman.

Akvarel texnikasi – suv asosidagi bo'yoqlarni ishlatishda asosiy texnika hisoblanadi. Bu usulda bo'yoqlar suv bilan aralashiriladi va shaffof, yengil rang qatlamlari hosil qilinadi. Akvarelda ranglar ko'pincha bir-biriga tarqalib, erkin tarzda aralashadi. Bu texnikada “mokh” (wet-on-wet) usuli keng qo'llaniladi, bunda nam yuzaga yangi bo'yoq qo'yiladi, bu esa tasvirning nozik va erkin effektlarini yaratadi. "Yangi bo'yoq ustiga yangi bo'yoq" (wet-on-dry) usulida esa oldingi qatlam qurigach, yangi bo'yoq qo'shiladi, bu usul aniqroq chiziqlarni hosil qiladi. Akril texnikasi rangtasvirda tez quriydigan va mustahkam bo'yoqlarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Akril bo'yoqlari suv bilan aralashirilgan holda ishlatilganda shaffof va yumshoq ranglar hosil bo'ladi, ammo to'g'ridan-to'g'ri qo'llanilganda esa qat'iy va yorqin bo'ladi. Akril texnikasida "impasto" usuli mavjud, bunda bo'yoqni qalin qilib qo'yish orqali yuzada tuzilma hosil qilinadi. Bu texnikada ranglar o'zaro oson aralashib, turli xil effektlar yaratadi. Moybo'yoqlar esa rangtasvirda klassik usul hisoblanadi. Moybo'yoqlarni ishlatishning ko'plab usullari mavjud, jumladan "glazing" texnikasi, ya'ni qatlam-qatlam bo'yoq qo'yish. Har bir yangi qatlam qurigach, ustiga yangi bo'yoq qo'shiladi, bu esa ranglar chuqurligini va jonliligini oshiradi. Moybo'yoqlarni qo'llashda "alla prima" usuli ham mavjud, bu usulda bo'yoqlar bir seansda to'liq ishlanadi. Bu texnika tasvirni tezda yaratishda yordam beradi. Kollaj texnikasi rangtasvirga yangi materiallar kiritishni nazarda tutadi. Kollajda rasmga gazeta, mato yoki boshqa materiallar qo'shiladi. Bu texnika orqali san'atkor tasvirni kengaytirib, yangi boylik yaratadi. Kollajda qatlamlar o'zaro birlashtiriladi va turli materiallar orqali tasvirga chuqurlik va struktura qo'shiladi.

Gravür (glyptik) texnikasida esa tasvir yuzasiga o'yish orqali bo'yoqlar qo'llaniladi. Bu usulda yuqori va past qatlamlar orasidagi farq orqali ranglar va tuzilma yaratiladi.

Rangtasvirning boshqa uslublari, masalan, ekspressiv rangtasvirda ranglar kuchli va sodda tarzda qo'llaniladi, bu esa tasvirga hissiy ifoda qo'shadi.

Minimalizmدا ranglar minimal bo'lib, tasvirda oddiy va toza shakllar ishlatiladi. Abstrakt san'atda ranglar va shakllar tasvirning asosiy elementlari sifatida foydalaniladi.

**2-mavzu. Akvarel, moy bo'yoqlar, pastel va boshqa texnikalar:
talabalar uchun tavsiyalar. (2 soat).**

Akvarel, moy bo'yoqlar, pastel va boshqa texnikalarda ishlashda talabalar uchun bir qator foydali tavsiyalar mavjud. Har bir texnika o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular bilan ishlashda tajriba va sabr-toqat zarur. Quyidagi tavsiyalar har bir texnikani o'rganish jarayonida yordam berishi mumkin. Akvarel texnikasida eng muhim narsa — suv va bo'yoqni qanday to'g'ri aralashtirishni o'rganishdir. Akvarel bo'yoqlari juda nozik va shaffof, shuning uchun ranglarni qatlamlar orqali yaratish zarur. Har bir qatlamni quritib, keyin ikkinchi qatlamni qo'yish kerak. Akvarelning afzalligi shundaki, u ranglarning bir-biriga tarqalishini va o'zaro erkin aralashishini ta'minlaydi. Talabalar uchun tavsiyamiz, akvarelni ishlayotganda yuqori sifatli qog'ozni tanlashdir, chunki u bo'yoqlarni yaxshi saqlaydi va suvni yaxshi qabul qiladi. Shuningdek, eksperimentlar qilish, masalan, nam qog'ozga yangi bo'yoq qo'yish yoki bo'yoqni boshqa yuzalarda tarqatish orqali yangi effektlar yaratishni o'rganish zarur. Moy bo'yoqlari bilan ishlashda qatlamlar o'rtasida vaqtni yaxshi tashkil etish muhimdir, chunki moy bo'yoqlari ancha sekin quriydi. Bunda qatlamma-qatlam ishlash va birinchi qatlamning qurishini kutish kerak. Moy bo'yoqlari qat'iy, yorqin va intensiv ranglarni yaratish imkonini beradi. Talabalar uchun tavsiya shuki, moy bo'yoqlari bilan ishlashda aralashma va bo'yoqning konsistensiyasini boshqarishni o'rganish zarur. Shuningdek, "glazing" texnikasini, ya'ni bir qatlam bo'yoq ustiga boshqa rang qo'yishni o'rganish yaxshi natijalar beradi. Bunday texnika ranglarning chuqurligini oshiradi va jonli tasvir yaratishga yordam beradi. Pastel texnikasi yumshoq bo'yoqlar bilan ishlashni talab qiladi, va bu texnika ko'proq nozik va aniq tasvirlar yaratishga qaratilgan. Pastel bilan ishlashda texnika muhim ahamiyatga ega. Pastel bo'yoqlari ko'proq qo'lda ishlatilib, surish yoki yoyish orqali yuzaga tuzilma hosil qilinadi. Talabalar uchun pastel texnikasida asosan qattiq va yumshoq pastelni ajratib ishlatish, hamda ularning aralashish usullarini o'rganish foydalidir. Shuningdek, pastelni qatlamlar bilan ishlash orqali tasvirni chuqurlashtirish mumkin. Pastelni ishlayotganda yaxshi sifatli qog'oz tanlash muhim, chunki u bo'yoqni yaxshi qabul qiladi va tasvirning pishishiga yordam beradi.

Shuningdek, rangli qalam va boshqa texnikalarda ishlashda, xuddi akvarel yoki moy bo'yoqlari kabi, qatlamlar bilan ishlash juda muhim. Qalam texnikasida ranglarni aniqroq va detallarga alohida e'tibor berish zarur. Rangli qalam yordamida nozik va kichik detallarga e'tibor qaratib, tasvirni yanada boyitish mumkin. Bu texnikalarda yuqori sifatli qalam va qog'oz ishlatish talab qilinadi, chunki sifatli materiallar yanada aniqroq va yorqin natijalar beradi. Rangli markerlar va guash texnikalarida ham o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Guash bo'yoqlari akvarelga o'xshash, ammo ularning sathida yuqori yopishqoqlik va opaklik bor. Bu texnika juda yaxshi, chunki bo'yoqlar bir-biriga tez va aniqlik bilan aralashadi. Guashda ishlashda to'g'ri ishlov berish va birinchi qatlamni quritib, keyingi qatlamni qo'yish kerak.

Barcha texnikalarda ishlashda talabalar uchun asosiy tavsiya — tajriba qilish va doimiy ravishda eksperimentlarga qatnashishdir. Rang tasvirini yaratishda, ranglar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganish, turli effektlar va uslublarni sinab ko'rish juda muhim. Materiallar bilan ishlashni o'rganish, ular bilan qiyinchiliklarga duch kelmaslik uchun, uzoq vaqt davomida ijodiy mashqlar qilish kerak. Shuningdek, sabr-toqat va qat'iyatlilik ham muhim. Har bir texnika o'ziga xos me'yorlar va ish usullarini talab qiladi, shuning uchun har bir texnikada mustahkam asos yaratish talabalar uchun muhim qadam bo'ladi..

3-mavzu. Rangtasvir uslublarini o'qitishda metodik yondashuvlar. Rang va kompozitsiya o'rtasidagi bog'liqlik. (2 soat).

Rangtasvir uslublarini o'qitishda metodik yondashuvlar, talabalarga ranglarni va kompozitsiyani qanday samarali qo'llashni o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. Rang va kompozitsiyaning o'zaro bog'liqligi san'atingizning asosiy tuzilishi va ifodasining asosi hisoblanadi. Ranglar va kompozitsiya bir-birini to'ldiradi va birlashadi, shu sababli bu ikkala elementni o'rgatishda metodik yondashuvlar juda diqqat bilan ishlab chiqilishi kerak. Rangtasvirda ranglar va kompozitsiyaning o'zaro bog'liqligini tushunish talabalar uchun juda muhim. Ranglar nafaqat tasvirning vizual jihatiga ta'sir qiladi, balki uning hissiy ta'sirini ham belgilaydi. Kompozitsiya esa ranglarning qanday joylashishi, shakllarning va elementlarning qanday tashkil etilishi, tasvirning umumiy balansini aniqlaydi. Rang va kompozitsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik san'atni yanada jozibador va ta'sirli qiladi. Rangni o'rgatishda talabalar ranglarning asosiy xususiyatlarini, ya'ni rangning yorqinligi, to'qligi va ranglar o'rtasidagi kontrastni tushunishlari kerak. Ranglar, masalan, iliq va sovuq ranglar, ma'lum bir muhitni yaratishga yordam beradi. Iliq ranglar (qizil, sariq, apelsin) odatda energiya, ishtiyoqli, va haroratni

ifodalaydi, sovuq ranglar (ko'k, yashil, moviy) esa tinchlik, salqinlik va kenglikni yaratadi. Ranglar o'rtasidagi kontrastlarni va uyg'unlikni o'rganish talabaga qanday qilib tasvirning hissiy va estetik ta'sirini kuchaytirish mumkinligini ko'rsatadi. Kompozitsiyaga kelsak, bu san'atingizdagi elementlarni qanday joylashtirish va ularga qanday muvozanat yaratish haqida. Kompozitsiya o'rgatishda asosiy e'tibor tasvirni tashkil etishda asosiy nuqtalarni va chiziqlarni to'g'ri qo'llashga qaratilishi kerak. Simmetrik va assimetrik kompozitsiyalar, markaziy yoki chekka nuqtalar va bo'sh joylardan foydalanish san'atchilarga tasvirni qanday qilib diqqatni jalb qiluvchi va balansli qilishni o'rgatadi. Ranglar va kompozitsiya o'rtasidagi bog'liqlik shundaki, ranglarning ko'rinishi va ularning tasvirdagi joylashishi tasvirning umumiy tuzilishiga bevosita ta'sir qiladi. Misol uchun, ifodali va jozibali tasvir yaratishda, sovuq ranglar markaziy joyda bo'lishi mumkin, bu esa ularni o'ziga tortadi va tasvirning diqqat markaziga aylantiradi. Metodik yondashuvlar rangtasvirda rang va kompozitsiyaning o'zaro bog'liqligini talabalar uchun tushunarli va samarali tarzda o'rgatishni ta'minlash uchun muhimdir. O'qituvchilar talabalarni ranglarning nazariy asoslari va kompozitsiyadagi turli elementlarning ishlatilishi bilan tanishtirishlari kerak. Ranglar va kompozitsiyaning o'zaro aloqasini tushunish orqali talabalar tasvirni to'g'ri tashkil qilishni, hissiy ta'sirni kuchaytirishni va ranglar yordamida maqsadli effektlarni yaratishni o'rganadilar. Shuningdek, talabalar ranglar va kompozitsiyaning o'zaro bog'liqligini o'rganish jarayonida amaliy mashqlar orqali mustahkam bilim olishlari kerak. Ranglarni aralashtirish va kompozitsiyani sinash orqali talabalar turli usullarni qo'llashni o'rganadilar. Bu metodik yondashuvlar san'atni yanada chuqurroq tushunishga, uning estetik va hissiy ta'sirini yaratishga yordam beradi.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

4-mavzu: Ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o'rgatish.

Ranglar bilan ishlashda metodik yondashuvlar va amaliy mashg'ulotlar. (2 soat).

Ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o'rgatish san'at va dizaynni o'rganishda muhim elementdir. Ranglar kompozitsiyaning asosiy qismlaridan biri bo'lib, ular tasvirning tuzilishini, his-tuyg'ularni va hissiy effektlarni yaratishda katta rol o'ynaydi. Ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o'rgatish jarayonida ranglarning o'zaro ta'siri, balans, kontrast, uyg'unlik va ritm kabi asosiy tushunchalarni o'rgatish zarur. Kompozitsiyaning tuzilishi ranglar yordamida tasvirni tashkil etishda bir nechta yondashuvlar mavjud. Ranglar

kompozitsiyadagi elementlar orasidagi muvozanatni yaratadi va tasvirning markaziy qismlarini ajratishga yordam beradi. Ranglarning bir-biriga qarama-qarshi yoki uyg'un bo'lishi, kompozitsiyani qiziqarli va diqqatga sazovor qiladi. O'qitishda ranglarning yorqinligi va to'qligi, shuningdek, sovuq va iliq ranglar o'rtasidagi kontrastni ishlatish talabalarga tasvirni qanday tashkil qilishni o'rgatishda yordam beradi. Ranglar bilan ishlashda metodik yondashuvlar talabalar uchun asosiy rang nazariyasini tushunishni ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Ranglar doirasi, ranglarning asosiy turlari (asosiy, ikkilamchi, uchlamchi) va ranglarning bir-biriga ta'siri haqida tushuncha berish zarur. Misol uchun, sovuq ranglar, odatda, fonni yaratishda yoki tinchlik hissini berishda ishlatiladi, iliq ranglar esa markaziy ob'ektlarga e'tibor qaratish uchun ishlatiladi. Ranglarning yoritilishiga ham katta e'tibor berish kerak, chunki yorqin ranglar diqqatni tortadi, qorong'u ranglar esa salqinlik yoki soyani yaratadi. Amaliy mashg'ulotlar orqali talabalar ranglarning o'zaro ta'sirini va kompozitsiyaning tuzilishini o'rganadilar. Bunday mashg'ulotlar ranglarni qanday aralashtirish, qaysi ranglarni bir-biriga qarama-qarshi qo'yish va qanday qilib ranglar yordamida tasvirni tinch yoki dinamik qilish mumkinligini ko'rsatadi. Mashg'ulotlarda turli xil rangli materiallar, bo'yoqlar va qalamlar yordamida talabalar ranglarning ta'sirini o'rganadilar. Kompozitsiyada ranglarni joylashtirish, ya'ni markaziy ob'ektni yoki kompozitsiyaning asosiy qismlarini qanday ta'kidlash kerakligi haqida tushunchalar berish ham muhim. Bundan tashqari, ranglar bilan ishlashda "tezkor eskizlar" texnikasini qo'llashni o'rganish talabalar uchun foydalidir. Bu texnika yordamida talabalar tezda turli ranglarning o'zaro aloqasini, kontrastini va uyg'unligini sinab ko'rishlari mumkin. Mashg'ulotlar davomida talabalar bir necha kompozitsiyalarni yaratib, ranglarni qo'llashda turli usullarni o'rganadilar. Shuningdek, talabalar ranglarning hissiy ta'sirini qanday yaratishi mumkinligini tushunishlari uchun turli ranglarning psixologik ta'sirlarini ham o'rganishlari kerak. Kompozitsiyani tuzishda, ranglarning joylashishi va turli qatlamlarning ishlatilishi orqali tasvirning ko'rinishini va hissiy ta'sirini yanada kuchaytirish mumkin. Masalan, markazga iliq ranglar, chetlariga esa sovuq ranglarni qo'yish orqali tasvirni diqqatga sazovor va jozibali qilish mumkin. Ranglarni bir-biriga qarama-qarshi joylashtirish orqali ko'zni jalb etadigan effektlar yaratish mumkin. Ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o'rgatishda metodik yondashuvlar va amaliy mashg'ulotlar ranglarning qanday ishlatilishini amalda ko'rsatib, talabalar uchun o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Bu jarayonda talabalar

ranglarning nazariy asoslarini va ularning kompozitsiyadagi o'rnini tushunib, san'atning chuqurroq va ko'proq hissiy ifodalash imkoniyatlariga ega bo'ladilar.

5-mavzu: Rangtasvirda naturalistik va idealistik uslublar. Naturalistik va idealistik rangtasvir uslublarining o'ziga xos xususiyatlari. (2 soat).

Rangtasvirda naturalistik va idealistik uslublar san'at tarixida o'ziga xos o'rin tutgan va bir-biriga qarama-qarshi uslublardir. Ularning har biri ranglarni va kompozitsiyani qo'llashda turli usullarni o'z ichiga oladi, bu esa tasvirga turlicha yondashuvlarni keltirib chiqaradi. Quyida naturalistik va idealistik rangtasvir uslublarining o'ziga xos xususiyatlari haqida batafsil ma'lumot beraman.

Naturalistik uslub, asosan, tabiat va insonni haqiqatan ko'rsatishga intiladi. Bu uslubda ranglar va shakllar haqiqatga imkon qadar yaqin tarzda tasvirlanadi. Naturalistik rangtasvirda real dunyo, odamlar, hayvonlar, tabiat va ob'ektlar imkon qadar aniq va detallarga boy ko'rsatiladi. Ushbu uslubda san'atkorlar ob'ektlarning ranglarini, soylarini, shakllarini va yuzalarini tabiiy va haqiqiy tarzda ifodalaydilar. Ranglar tabiiy shakllar va fakturalar bilan uyg'unlashadi, ular to'g'ri yoritilish va tabiiy muhitni aks ettirishga qaratilgan. Naturalizm asosiy maqsad tabiiy dunyoni va insonni to'liq, aniq va real tarzda tasvirlashdir. San'atkorlar, ayniqsa, odamlarning yoki tabiatning eng nozik detalini ko'rsatishga harakat qiladilar. Ularning ranglar palitrasi keng va turlicha bo'ladi, chunki ular real dunyodagi ranglarning to'liq spektrini aks ettirishga intilishadi. Ushbu uslubda yuzaki idealizatsiya yoki abartmalar minimal darajada bo'ladi, asosan haqiqatga yaqin ko'rinish yaratish maqsad qilinadi. Masalan, yuz yoki figuraning aniq va real shakllari tasvirlanadi, har bir detali hayotdagidek aniq va tabiiy.

Idealistik uslub esa naturalistik yondashuvga qarama-qarshi tarzda, ideal yoki ma'naviy jihatdan mukammal ko'rinishni yaratishga intiladi. Idealizm san'atkorlar insonni yoki tabiatni aniq va mukammal tarzda tasvirlashni maqsad qilishadi, bu esa ko'pincha tabiiy shakllarning yaxshilangan va ba'zan ortiqcha go'zallashgan shaklini yaratishga olib keladi. Idealistik rangtasvirda ranglar va kompozitsiya ko'pincha qo'zg'atilgan va kuchaytirilgan bo'ladi, tasvirlar go'zal va ma'naviy boy bo'lib, ularni ko'rgan tomoshabin yuqori go'zallik va idealizatsiya hissini his qiladi. Idealistik uslubda tasvirlar ba'zan realizm va tafsilotlarga qaraganda ko'proq estetik va hissiy talablarga asoslanadi. Insonlar va tabiatni ko'rsatishda, ularning go'zalligini va mukammaligini ta'kidlaydigan ranglar ishlatiladi. Idealistik uslublarda ranglar yorqin, dinamik va ko'proq hissiy ifodalar yaratishga xizmat qiladi. Bu uslubda san'atkorlar ko'pincha tabiat yoki

insonni estetik jihatdan ko'rkam va mukammal shakllarda tasvirlaydilar. Naturalistik va idealistik rangtasvir uslublarining o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha ajralib turadi:

Naturalistik uslub: Haqiqiy va tabiiy ranglar va shakllarni aks ettirishga harakat qiladi, tasvirlar real dunyodan ilhomlanadi. Dastlabki asosiy maqsad haqiqatni taqdim etish va ob'ektlarni yoki figurani tabiiy, aniq va to'liq tasvirlashdir. Ranglar aniq va real bo'ladi, va tasvirlarning har bir elementi hayotdagi kabi ko'rsatiladi.

Idealistik uslub: Inson va tabiatni mukammal va go'zal shakllarda ko'rsatadi, ba'zan tabiiy shakllarni yaxshilaydi yoki idealizatsiya qiladi. Ranglar yorqin va kuchaytirilgan bo'lib, tasvirlar estetik va hissiy ta'sir yaratishga yo'naltirilgan. Idealistik san'at ko'proq ma'naviy go'zallik va baxtni aks ettiradi.

Bu ikkala uslubning rang tasviriga yondashuvi va metodologiyasi juda farq qiladi, shuning uchun ularni o'rganishda san'atkorlar turli usullarga, ranglarni qo'llashdagi nozik tafsilotlarga va kompozitsion qarorlarni qabul qilishda o'ziga xos yondashuvlarga ega bo'ladilar.

6-mavzu: Uslublar yordamida mashg'ulotlar o'tkazish metodikasi.

Talabalarni rangtasvirda realistik va idealistik yondashuvlarni tushunishga o'rgatish. (2 soat).

Rangtasvirda realistik va idealistik yondashuvlarni tushunishga o'rgatish metodikasi talabalarni san'atning turli usublari orqali rang va kompozitsiyani samarali qo'llashga yo'naltirishni maqsad qiladi. Bu yondashuvlar nafaqat ranglarning estetik ko'rinishiga, balki tasvirning ichki ma'nosi va hissiy ifodasiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulotlar o'tkazishda metodik yondashuvlar talabalarni rangtasvirda realistik va idealistik yondashuvlar o'rtasidagi farqlarni tushunishga, ularni amalda qo'llashni o'rganishga yordam beradi.

Realistik yondashuv talabalarni tabiiy ranglar va shakllarni tasvirlashga o'rgatadi. Bu yondashuvda asosiy maqsad ob'ekt yoki figurani tabiiy va aniq ko'rsatishdir. Talabalarga tabiatdagi ranglarni va shakllarni qanday aniqlik bilan ifodalashni o'rgatish muhim. Mashg'ulotlar davomida ularni haqiqatga asoslangan ranglar palitrasini tanlashga undash kerak. Talabalar ob'ektlarni yoki odamlarni tabiatdagi ko'rinishiga mos ranglar yordamida tasvirlashga o'rgatish uchun dastlabki asosiy qadamlardan biri sifatida real ranglar bilan ishlashni ko'rsatish zarur. Realistik yondashuvda talabalar tasvirning haqiqiyliigi va aniq detallariga e'tibor qaratadilar. Masalan, ranglarning soya va yorqinliklarini aniqlash, yoritilish va tabiiy fakturalarni aks ettirish, ranglarning o'zaro o'zgarishi

va bir-biriga aralashish jarayonlarini tushunish talab qilinadi. Mashg'ulotlar davomida bu yondashuvni o'rgatish uchun talabalar ko'pincha tabiatni yoki kishilarni rasmlarda to'g'ri aks ettirish uchun real ma'lumotlarga tayanadilar, shuning uchun tabiatdan yoki hayotdan to'g'ri ob'ektlarni tanlash ham muhim.

Idealistik yondashuv esa rangtasvirda mukammallikni yaratishga qaratilgan. Idealistik uslubda san'atkorlar real hayotni yoki tabiatni mukammal, go'zal va ba'zan yaxshilangan shakllarda tasvirlashadi. Mashg'ulotlarda talabalarni ranglar yordamida tasvirning estetik va hissiy ko'rinishini yaratishga o'rgatish kerak. Idealistik yondashuvda san'atkorlar ranglarni qo'zg'atilgan tarzda ishlatishadi, bu esa tasvirga yanada ko'proq go'zallik, dinamizm va hissiy ta'sir kiritadi. Idealistik yondashuvni o'rgatish jarayonida talabalar tabiat yoki odamni mukammallikni ta'kidlaydigan ranglar bilan tasvirlashni o'rganadilar. Ranglarning yorqinligi va intensivligi, go'zal kompozitsiya yaratish, ranglarning kontrasti va ularning o'zaro aloqasi talabalarni idealistik yondashuvda ranglarni qanday ishlatishni tushunishga yordam beradi. Bu yondashuvni o'rgatishda talabalarni turli san'at asarlaridan foydalanishga undash kerak, chunki idealistik san'at tarixida ko'plab klassik asarlar ranglarning estetik kuchini ta'kidlaydi.

Mashg'ulotlarda **realistik va idealistik yondashuvlarni o'rganish uchun** quyidagi metodik yondashuvlar qo'llanilishi mumkin:

Birinchi bosqichda talabalar realistik yondashuvni o'rganishlari kerak. Bunda ular ranglarni tabiiy shakllar va fakturalar bilan birgalikda ishlashga o'rgatiladi. Ularni ob'ektni yoki odamni to'g'ri tasvirlashga yo'naltirish uchun yuqori sifatli materiallar bilan mashq qilishlari zarur. Talabalar tabiatdagi ob'ektlar, odamlar yoki hayvonlarni rasmlash orqali ranglarning haqiqiylikka yaqin bo'lishini o'rganadilar.

Ikkinchi bosqichda idealistik yondashuvni tushunish va qo'llashga e'tibor qaratiladi. Talabalar idealizatsiya va mukammallikni qanday yaratish haqida o'rganadilar. Bu bosqichda ularni ranglarning intensivligi, kontrastlari, va estetik ifodasi bilan ishlashga yo'naltirish muhimdir. Mashg'ulotlarda ranglarni go'zal va mukammal shakllarda ishlatish uchun idealistik uslublardan ilhom olish zarur.

Mashg'ulotlarda talabalar amaliy tarzda ikkala yondashuvni ham qo'llashlari kerak. Masalan, bir xil ob'ektni yoki sahnani realistik va idealistik tarzda tasvirlashni so'rash orqali ularni farqini o'zlari ko'rib, his qilishlariga imkon yaratish. Bu mashqlar orqali talabalar rangtasvirda har ikkala yondashuvni o'zlashtirishga erishadilar.

Sinov va tahlil qilish ham muhim. Talabalar o‘z asarlarini sinchkovlik bilan tahlil qilib, qaysi uslubni qo‘llaganliklarini, ularning tasviridagi ranglar va kompozitsiya qanday hissiy ta'sir qoldirganini tahlil qiladilar. Bu, o‘z navbatida, rangtasvirda ularning yondashuvlarini rivojlantirishga yordam beradi. Realistik va idealistik yondashuvlarni o‘rgatish metodikasi talabalarga ranglar va kompozitsiya orqali haqiqiylikni yoki mukammallikni yaratish imkoniyatlarini ochadi. O‘qituvchi, talabalarni har ikki yondashuvni o‘rganishga yo‘naltirib, ular uchun rangtasvirni chuqurroq tushunishga imkon yaratadi.

7-mavzu: Dinamik va statik kompozitsiyalarning rangtasvirdagi o‘ziga xos xususiyatlari. Statik va dinamik elementlar bilan ishlashda metodik yondashuvlar.

(2 soat).

Dinamik va statik kompozitsiyalar rangtasvirda turli hissiy va estetik ta'sirlarni yaratish uchun keng qo‘llaniladi. Statik kompozitsiyalar tinchlik, barqarorlik va simmetriya hissini yaratishga yordam beradi, dinamik kompozitsiyalar esa harakat, energiya va intensivlikni ifodalaydi. Har ikki uslub o‘ziga xos xususiyatlarga ega va rangtasvirda ularni tushunish, ishlatish va metodik yondashuvlar orqali talabalarga o‘rgatish, san’atda chuqurroq ifodaviy imkoniyatlarni ochib beradi.

Statik kompozitsiyada barcha elementlar asosan tinch va barqaror shaklda joylashtirilgan bo‘ladi. Bu turdagi kompozitsiyalarda shakllar ko‘pincha simmetrik yoki to‘g‘ri chiziqli bo‘ladi, bu esa statiklikni va barqarorlikni ta’minlaydi. Statik kompozitsiyalar odatda tinchlik, muvozanat va joylashtirishda aniq tartibni talab qiladi. Ranglar ham ko‘proq tinch va barqaror bo‘lib, ular ko‘pincha silliq, yog‘in yoki subtutal ranglarda bo‘ladi. Statik va dinamik kompozitsiyalarni tushunish va ularga ishlov berishda turli metodik yondashuvlar mavjud. Bu yondashuvlar talabalarni rangtasvirda shakllarni, ranglarni va kompozitsiyani samarali ishlatishga yo‘naltiradi. Statik kompozitsiyalarni o‘rgatishda asosiy metodik yondashuvlardan biri — muvozanat va simmetriya hissini ta’minlashdir. Talabalarga shakllarni qanday simmetrik joylashtirish, ranglarning bir-biriga uyg‘unligini ta’minlash va tinchlikni qanday ifodalash kerakligini o‘rgatish muhim. Mashg‘ulotlarda oddiy shakllar va tuzilmalarni qo‘llash orqali talabalar asarlarning tinchlik va barqarorlikni yaratishga qaratilganligini o‘rganadilar. Ranglarni, ko‘proq past tonlarni va muloyim ranglar palitrasini qo‘llash, bu jarayonni yanada samarali qiladi. Talabalar, odatda, aniq va tizimli tarzda shakllar joylashtirishni, soddalikni ta’minlashni o‘rganadilar.

Dinamik kompozitsiyalarni o'rgatishda asosiy metodik yondashuvlardan biri — energiya va harakatni yaratishdir. Talabalar ranglarni va shakllarni burchakli, noan'anaviy tarzda joylashtirishni o'rganadilar. Dinamik kompozitsiya yaratishda asosiy ahamiyatga ega bo'lgan elementlardan biri — diagonallarni va o'zgaruvchan shakllarni ishlatishdir. Ranglarning yuqori kontrastini qo'llash va harakatni ifodalovchi shakllar va chiziqlarni birlashtirish talabalar uchun muhim bo'ladi. Bu yondashuvda talabalar ranglarning yorqinligini va intensivligini ishlatishda, harakatni va energiyani yaratishda ko'proq tajriba qilishlari kerak. Amaliy mashg'ulotlar juda muhimdir. Mashg'ulotlarda talabalar bir xil ob'ektni yoki sahnani statik va dinamik kompozitsiyalarda yaratish orqali ularning farqini o'rganadilar. Bu turdagi mashg'ulotlar orqali talabalarga ranglar va shakllarni qanday qilib biror hissiy yoki estetik ta'sir yaratishda ishlatishni o'rgatish mumkin. Mashg'ulotlarni tahlil qilishda talabalar o'z asarlarini sinchkovlik bilan ko'rib chiqib, qaysi elementlar statik yoki dinamik ekanligini aniqlashga va ularning o'zaro ta'sirini tushunishga o'rgatiladi. Shu tarzda, statik va dinamik kompozitsiyalarni rangtasvirda ishlash metodikasi talabalarga san'atning turli hissiy va estetik jihatlarini yaratishda ranglarni va shakllarni qanday ishlatish kerakligini tushunishga yordam beradi. Bu yondashuvlar talabalarni san'atning eng nozik jihatlarini his qilishga va o'z asarlarida samarali ifodalashga o'rgatadi.

8-mavzu: Kompozitsion erkinlik va nazoratni rangtasvirda uyg'unlashtirish. Mashg'ulotlar orqali talabalarga kompozitsiyada erkinlikni taqdim etish. (2 soat).

Kompozitsion erkinlik va nazoratni rangtasvirda uyg'unlashtirish talabalarga san'atda o'zining ijodiy potensialini to'liq ochish imkonini beradi. Bu jarayon, bir tomondan, rangtasvirda qat'iy qoidalar va tuzilmalarga rioya qilishni, boshqa tomondan esa ijodiy erkinlikni va shaxsiy ifodani ta'minlashni o'z ichiga oladi. Rangtasvirda kompozitsion erkinlik va nazoratni uyg'unlashtirish orqali talabalarga professional darajada asar yaratish, estetik jihatdan mukammal kompozitsiyalarni tuzish va shu bilan birga o'ziga xoslikni saqlab qolish o'rgatiladi. Kompozitsion erkinlik talabalarni o'z fikrini va his-tuyg'ularini to'liq ifodalashga rag'batlantiradi. Bunda asarning asosiy maqsadi aniq va qat'iy bo'lmagan shakllar va elementlar yordamida bo'lishi mumkin. Talabalar, o'zlarining tasavvurlariga va ijodiy qarashlariga asoslanib, ranglarni va shakllarni birlashtirishda keng imkoniyatlarga ega bo'ladi. Erkinlikning asosiy maqsadi — tasavvurni va intuitiv his-tuyg'ularni qo'llash orqali rangtasvirda yangi yondashuvlarni yaratishdir. Bu talabalarga san'atda yangi yo'nalishlar va uslublar

yaratish uchun imkoniyatlar ochadi. Nazorat esa rangtasvirda muvozanatni, tartibni va texnikani ta'minlashga qaratilgan. Kompozitsiya yaratishda qat'iy qoidalar va strukturaviy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular asarning estetik va tasviriy muvozanatini saqlashga yordam beradi. Nazorat, ranglarni to'g'ri tanlash, shakllarni to'g'ri joylashtirish, va muvozanatni saqlash kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Bu talabalarni rangtasvirda o'z asarlarini texnik jihatdan mukammal qilishga yo'naltiradi.

Kompozitsion erkinlik va nazoratni uyg'unlashtirish, asosan, talabalarga shu ikki jihatni samarali birlashtirishni o'rgatishni nazarda tutadi. Bu jarayonda, talabalar o'zlarining ijodiy va texnik imkoniyatlarini rivojlantiradilar. Erkinlik orqali ular rang va shaklni tasavvur qilishda cheklanmagan, har qanday uslubda ishlash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Nazorat esa ularning ishlanmalari muvozanatli va estetik jihatdan to'liq bo'lishini ta'minlaydi. Mashg'ulotlarda talabalar rangtasvirni o'rganishda o'z erkinliklarini qanday ishlatish, shu bilan birga, kompozitsiyani nazorat qilishni o'rganishlari kerak. Talabalarga tasvir yaratishda qat'iy qoidalarga amal qilmaslik va buni erkinlik bilan uyg'unlashtirish orqali san'atdagi yangi yondashuvlarni o'rganishga yordam beriladi. Mashg'ulotlarda erkinlikni qo'llashning asosiy tamoyillaridan biri — talabalarga o'z asarini yaratishda to'g'ri qarorlar qabul qilishda yordam berishdir. Bu erkinlik, ularning san'atga nisbatan qarashlarini rivojlantiradi, shu bilan birga rangtasvirda o'zlarining o'zgacha uslublarini shakllantirishga imkon beradi. Kompozitsion erkinlik va nazoratni uyg'unlashtirish, rangtasvirni o'rgatishda talabalarni texnik va ijodiy jihatdan rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon, nafaqat texnik yondashuvni mustahkamlash, balki talabalarning san'atga bo'lgan shaxsiy munosabatini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

KO'CHMA MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

9-mavzu: Rangtasvirda bilimlarni amaliy mashg'ulotlar orqali o'zlashtirish usullari. (6 soat).

Rangtasvirda bilimlarni amaliy mashg'ulotlar orqali o'zlashtirish, talabalar uchun san'atni nafaqat nazariy tushunishga, balki amaliy jihatdan qo'llashga imkon beradi. Bunday mashg'ulotlar orqali talabalar ranglar, kompozitsiya, texnika va uslublarni o'z asarlarida qanday qo'llashni o'rganadilar. Rangtasvirda bilimlarni amaliy tarzda o'zlashtirish, talabalarni ijodiy fikrlashga, shuningdek, san'atdagi individual yondashuvlarni rivojlantirishga rag'batlantiradi.

Amaliy mashg'ulotlar rangtasvirni o'rganishda eng samarali usul hisoblanadi, chunki bu usul talabalarga o'z bilimlarini to'g'ridan-to'g'ri tajriba orqali mustahkamlash imkonini beradi. Rangtasvirda bilimlarni amaliy tarzda o'zlashtirishning eng asosiy usullaridan biri — mashg'ulotda qat'iy maqsadga qaratilgan ishlanmalarni yaratishdir. Talabalar o'z asarlarini yaratish jarayonida ularning nazariy bilimlarini qanday amalda ishlatish kerakligini o'rganadilar.

Mashg'ulotlar davomida talabalar ranglar bilan ishlashni, shakllarni joylashtirishni, kompozitsiya tuzishni va texnikani amaliy tarzda rivojlantirishadi. Bu jarayon, ularning nafaqat asosiy san'at bilimlarini o'zlashtirishga, balki o'ziga xos uslubni shakllantirishga ham yordam beradi. Rangtasvirda amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish orqali talabalar ranglarning teginishdagi ta'sirini, ton va soyalarni yaratishda ishlatiladigan texnikalarni o'rganishadi. Shuningdek, ular ranglar orqali hissiyotlarni ifodalashni, kompozitsiyalarning muvozanatini yaratishni va to'g'ri texnika asosida asar yaratishni bilib olishadi.

Mashg'ulotlar davomida, amaliy ishlanmalar orqali talabalar ranglarning ishlatilishidagi xatoliklarni aniqlash va ularni tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon, ularga san'atda individual yondashuvni rivojlantirish va o'z asarlarini yanada mukammal qilishda yordam beradi.

Amaliy mashg'ulotlar talabalarga rangtasvirda texnikalar va uslublarni o'rganishda mustahkam poydevor yaratadi. Ularning nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish orqali talabalarning o'zini ifodalash uslubi va ko'nikmalari yanada rivojlanadi. Bu jarayon, san'atda to'liq va mukammal yondashuvni shakllantirishga yordam beradi.

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTREFAOL TA’LIM METODLARI.

“Aqliy hujum” metodi

Aqliy hujum usuli

Aqliy hujum (breynstroming - aqllar to‘zoni) – amaliy yoki ilmiy muammolar yechish g‘oyasini javoaviy yuzaga keltirish.

Aqliy hujum va masalani yechish bosqichlari

1. Mustaqil fikrlang xayolingizga kelgan barcha g‘oya, fikrlarni qog‘ozga yozing.
2. Barcha g‘oya va fikrlarni yozing, agar ular takrorlanayotgan bo‘lsa, maxsus belgi qo‘ying.
3. G‘oyalarni baholang.
4. Eng maqbul g‘oya guruh g‘oyasi sifatida shakllantiradi.
5. Barcha yozilgan g‘oyalar guruh muammosini yechish
6. Guruhning umumiy javobi shakllantiriladi.

“SWOT-таҳлил” методи.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

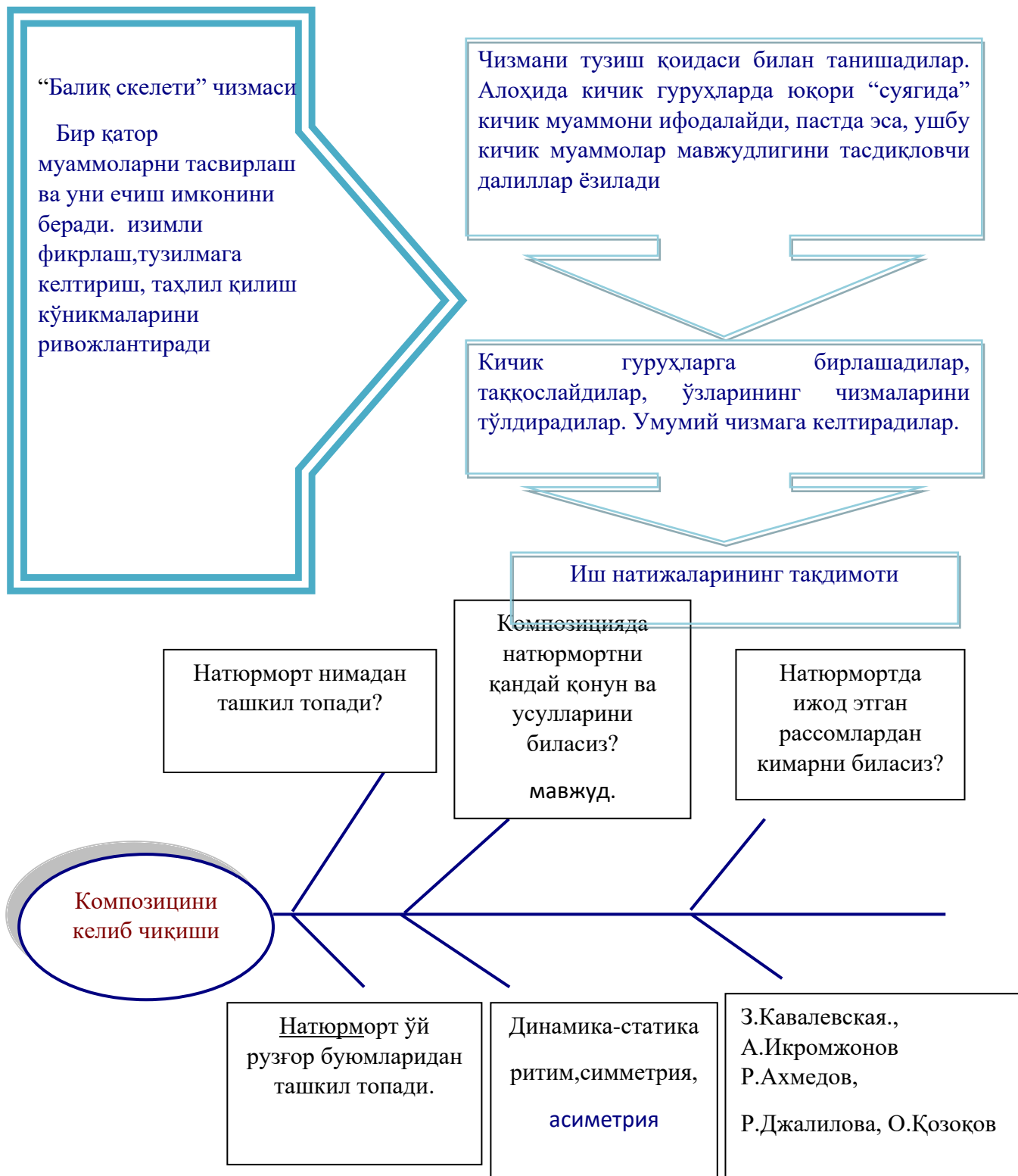
S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Namuna: Rassom ijodkorlar uchun SWOT tahlilini ushbu jadvalga tushiring.

S	Rassom kim ? Badiy asar yaratuvchi.	Rassom bu tinmay izlanuvchi ijodkor inson
W	Umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan rassomlar.	Zamonaviy yunalishda ijod etayotgan taniqli rassom A.Nuridinov asarlarida sevgi, oila, sadoqatlik, tarbiya va jamiyatdagi falsafiy tamoyillar asosida ijod etayotgan ijokorlardandir
O	Rassomlar chiziqlar, shakllar, ranglar, tasviriy san'at vositalari yordamida badiy obrazli asar yarata oladigan insonlar. (ichki)	Ular tasviriy san'at vositalardan, chiziqlar, shakllar, tasviriy san'at vositalari bilan tasvir orqali o'z g'oyasini, fikrini bayon eta oladilar.
T	To'siqlar (tashqi)	Rassomlarga erkinlik bo'lmasa chiziqlar, shakllar, tasviriy san'at vositalari bilan o'z asarlarida tasvir orqali bayon eta olmaydilar.

“Baliq skeleti”

Natyurmort kompozitsiyasini “Baliq skeleti” chizmasi Bir qator muammolarni tasvirlash va uni yechish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. **4**

Мисол: “Рассом ижодкорлар” мавзусидаги матн.

Биламиз. Билишни иштаймиз? Билиб олдик. (БББ)

Bilamiz	Bilishni istaymiz	Bilib oldik
1.Rassom yangi g'oyada asar yaratadigan inson.	1.Xar bir izlanuvchi insonni rassom deb atash mumkinmi?	Ilmiy amaliy izlanishlarni olib boruvchi, yangi usul va vositalarni qo'llay oladigan insonni rassom deymiz.
2.Rassomlar tasviriy vositalardan, chiziq shakllar, vositalarni o'z asarlarida tasvir orqali bayon eta oladigan insonlar. Ma'naviy estetik tarbiyalovchi	2.Dunyodagi g'oyaviy kompozitsilarni tasvirla oladigan rassomlar qatoriga kimlarni kiritsa bo'ladi.	R.Ahmedov tasvirlagan asarlar hozirgi rassomlar uchun amaliy metodik o'quv jarayonidagi rivojlanishida foydalanilmoqda.
3.Rassomlar asarida insonlarni ma'naviy-ma'rifiy estetik tarbiyalovchi insonlardir.	3.Rassom bo'lish uchun nima qilish kerak?	O'ral Tansiqboyev manzaralarini butun o'zbekistondagina emas balki yevropa davlatlrida xam maroq bilan tomosha qiladilar.
4.Rassom bu tinmay izlanuvchi inson	4.Ijodiy asarlarni tasvirlashni payoni bormi?	Abdulhaq Abdullayev portret janrida ijod etgan taniqli rassomlardandur.
5.Umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan rassomlar.	5.Kompyuterda ijodiy asar yaratsa bo'ladimi ?	Zamonaviy yunalishda ijod etayotgan taniqli rassom A.Nuridinov asarlarida sevgi, oila, sadoqatlik, tarbiya va jamiyatdagi falsafiy tamoyillar asosida ijod etayotgan ijokorlardandir.
6.O'zbekistonlik rassomlar	O'zbekistonda taniqli metodik qo'llanmalar, uslubiy qo'llanmalar ustida ishlab kelayotgan taniqli rassom va pedagoglardan kimlarni bilasiz?	O'zbekistonda taniqli metodik qo'llanmalar, uslubiy qo'llanmalar ustida ishlab kelayotgan taniqli rassom va pedagoglardan: B.Boymetov,M.Nabiyev, O.Egamov, R.Xudayberganov, R.Djalilova

Интерьерда натюрмортни акс этириш

Xonani ichki ko‘rinishini perespektivada aks etiriladi. Tasviriy san’at janrlaridan: natyurmort, portret, tarixiy, maishi animal ko‘rinishlarda fon vazifasini o‘taydi.

Interyerda uyni eshik derazalarning shakli, hajmi, devor va shift, polni bezagi va uy jihozlarining bezagi tasviri orqali qaysi davrga mansubligini bilib olishimiz mumkin. Interyer - ichki me‘moriy muxit xolati orqali xonadon sohibasining didi haqida yoki zavod sexning jihozlanishiga qarab ilmiy, taraqqiyot holati haqida xulosa chiqarish mumkin. Interyerda natyurmortni perespektivada aks etirish, tasvirlash jarayonlari ko‘rsatilgan.

Interyer, kompozitsiyasi mavzusidatasviriy san’at o‘qitishning zamonaviy texnologiyasini qo‘llash.

Кейс-стади” методи

«**Keys-stadi**» - inglizcha so‘z bo‘lib, («catse» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim? (Who), Qachon? (When), Qayerda? (Where), Nima uchun? (Why), Qanday? Qanaqa? (How), Nima-natija? (What).

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta‘minoti bilan	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki

tanishtirish	media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o'quv topshirig'ni belgilash	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik iyerarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining yechimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

“Insert” metodi.

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

➤ o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;

➤ “Tasviriy san'at” bo'yicha yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;

➤ ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, rangtasvir bo'yicha o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma'lumot.			

“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.			
“- ” bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo’lgan ma’lumotlar professor - o’qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to’liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg’ulot yakunlanadi.

“Brifing” - (ing. Briefing - qisqa) Rangtasvir bo’yicha biror – bir masala yoki savolning muhokamasiga bag’ishlangan qisqa press - konferensiya.

O’tkazish bosqichlari:

Brifinglardan trening yakunlarini tahlil qilishda foydalanish mumkin. Shuningdek, biror bir asarni chizishdan oldin bir shakl sifatida oldin chizilgan bir asar masalan: “Monaliza” portretini olaylik tinglovchilar bilan birga shu asar qachon va kim tomonidan yaratilganligi muhokama qilinadi va boshqa rassomlarni chizgan portretitahlil qilinadi. Talabalar yoki tinglovchilar tomonidan yaratilgan yangi asar taqdimoti o’tkaziladi.

“Portfolio” metodi.

“Portfolio” – (ital. Portfolio - portfel, ingl. hujjatlar uchun papka) ta’limiy va kasbiy faoliyat natijalarini autentik baholashga xizmat qiluvchi zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan hisoblanadi. Portfolio mutaxassisning saralangan o’quv - metodik ishlari, kasbiy yutuqlari yig’indisi sifatida aks etadi. Jumladan, har bir tinglovchilarning modul yuzasidan o’zlashtirish natijasini elektron portfoliolar orqali tekshirish mumkin bo’ladi. Oliy ta’lim muassasalarida portfolioning quyidagi turlari mavjud:

Faoliyat turi	Ish shakli	
	Individual	Guruhiy
Ta'limiy faoliyat	Talabalar portfoliosi, bitiruvchi, doktorant, tinglovchi portfoliosi va boshq.	Talabalar guruhi, tinglovchilar guruhi portfoliosi va boshq.
Pedagogik faoliyat	O'qituvchi portfoliosi, rahbar xodim portfoliosi	Kafedra, fakultet, markaz, OTM portfoliosi va boshq.

Har bir tinglovchi kurs mobaynida o'zining shaxsiy portfoliosini kiritib boradilar.

III. MODULNING NAZARIY MASHG'ULOTLAR MA'RUZA MATNI

1-mavzu. Rangtasvirda asosiy texnikalar va uslublar. Rangtasvirda ishlatiladigan asosiy texnikalar va ularning metodikasi (2 soat)

Badiiy ta'lim va umuman tasviriy san'at sohasida qalamchizgilarning ahamiyati naqadar katta ekanligini rassomchilikka qiziquvchi har bir inson yaxshi biladi. Bo'lajak o'qituvchi-musavvir nafaqat amaliy ishni, balki nazariy masalalarni ham puxta o'zlashtirishi zarur bo'ladi. U qalamtasvir yaratishning muhim ekanligini o'z o'quvchilariga tushuntira bilishi kerak. Bunda albatta u kitob, qo'llanmalardan foydalanadi. Ularda esa rasm chizishning barcha qonun-qoidalari tushuntirib berilgan.

Ma'lumki, qalamtasvirning muhim chizish qoidalari qadim zamonlardan kashf etilib, takomillashtirilib kelingan. Aytishlaricha, birinchi tashkil etilgan ilk Badiiy akademiyalarda rasmni qalamda chizish etakchi o'ringa qo'yilgan. Uni yaxshilab o'rganib olmagan talaba tasvirga rang berish mashg'ulotiga, ya'ni rangtasvir yaratish ishiga yaqinlashtirilmagan. SHu sababdan akademik rasm chizish mashg'uloti muhim hisoblanib, o'quv-ta'lim jarayonining ko'p qismini egallagan. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisi qush va hayvonlarning tasvirini chizishni ham boshqa vazifalar qatorida puxta o'rganishi kerak. CHunki kasb-hunar kollejlari, hamda maxsus maktab amaliyotida, o'qitish, o'rgatish dasturlarining barchasida bu mavzu mavjuddir.

Animalistik (jonli tabiat, hayvon va qushlarni aks ettirish sohasi) rasmlar ishlash tasviriy san'atning juda qiziqarli sohasidir. U ko'pincha turli voqeaband

kompozitsiyalar, kitob bezaklari yaratilishida foydalaniladi. Ayniqsa, bolalar uchun chiqariladigan adabiyotlarda ko‘l keladi.

Mamlakatimiz va chet el rassomlari ijodida ham animalistik mavzularni ko‘plab uchratamiz. Qadimgi usta rassomlardan Dyurerning, Rembrandtning, Delakruaning hayvonlar va qushlarni aks ettirgan qalamchizgilarini misol qilib keltirishimiz mumkin. YAponiyaning qadimiy tasviriy san’atiga oid namunalarda ham qush va turli jonivorlarning ajoyib-ajoyib tasvirlari ko‘p uchraydi. Rus animalist rassomlari P.Sokolov, V.Serov, A.Stepanov, I.Efimov, V.Vatagin grafik ishlarida ham jonzotlar tasvirining yaxshi namunalari bor. O‘zbekiston rassomlari ijodida ayniqsa grafika va haykaltaroshlik sohasida bu mavzudagi ijod namunalari uchraydi. Masalan, T.Esonov, P.Ivanov, T.Tojixo‘jaev, A.Boymatov va boshqa haykaltaroshlar, shuningdek X.Rahmatullaev, A.G‘ulomov, G.Li, Q.Basharov kabi bir qator grafik rassomlarning asarlarida bu mavzuga oid ijod namunalari mavjud.

Rangtasvirda asar yaratuechilar orasida animalistik mavzudagi namunalarning mualliflari sifatida M.Toshmurodov va Q.Akbarovni ko‘rsatishimiz mumkin.

Qush va hayvonlarning tulumlarini rasmini chizish tirik jonzotlarni tasvirlashdan avvalgi bosqichdir, desak yanglishmaymiz. CHunki harakatdagi jonivorlarni chizish ancha murakkab bo‘lyb, bu ishni boshlashdan avval puxta tayyorgarlikni o‘tash kerak. SHunda tulumlarni batafsil o‘rganish ancha qo‘l keladi. Ular orqali hayvon va kushlarning, skeleti va tana tuzilishi xususiyatlari taxlil qilinib o‘rganiladi. O‘ziga xos o‘lchamlari, ularning yaxlitligi, mutanosibliklari chizish-tasvirlash jarayonida anikdanadi, ifodalanadi. Agar shunday maqsad qo‘yilgan bo‘lsa hajmi ham ishlab aks ettirilady. YAna bir muhim tomoni shundaki, qush yoki hayvonning rasmini chizganda shakldan tashqari uning ichki sinch tuzilishini belgilovchi umrtqa pog‘onalari va boshqa suyak bo‘g‘inlariga ham ahamiyat berilishi kerak.

Tasvirning soya va yorug‘ligini ko‘rsatish uchun turli tasvirlash vositalaridan unumli foydalanish mumkin. Ular chiziqlarni turli yo‘nalishlarda yo‘naltirib ishlov berishga imkon beradi.

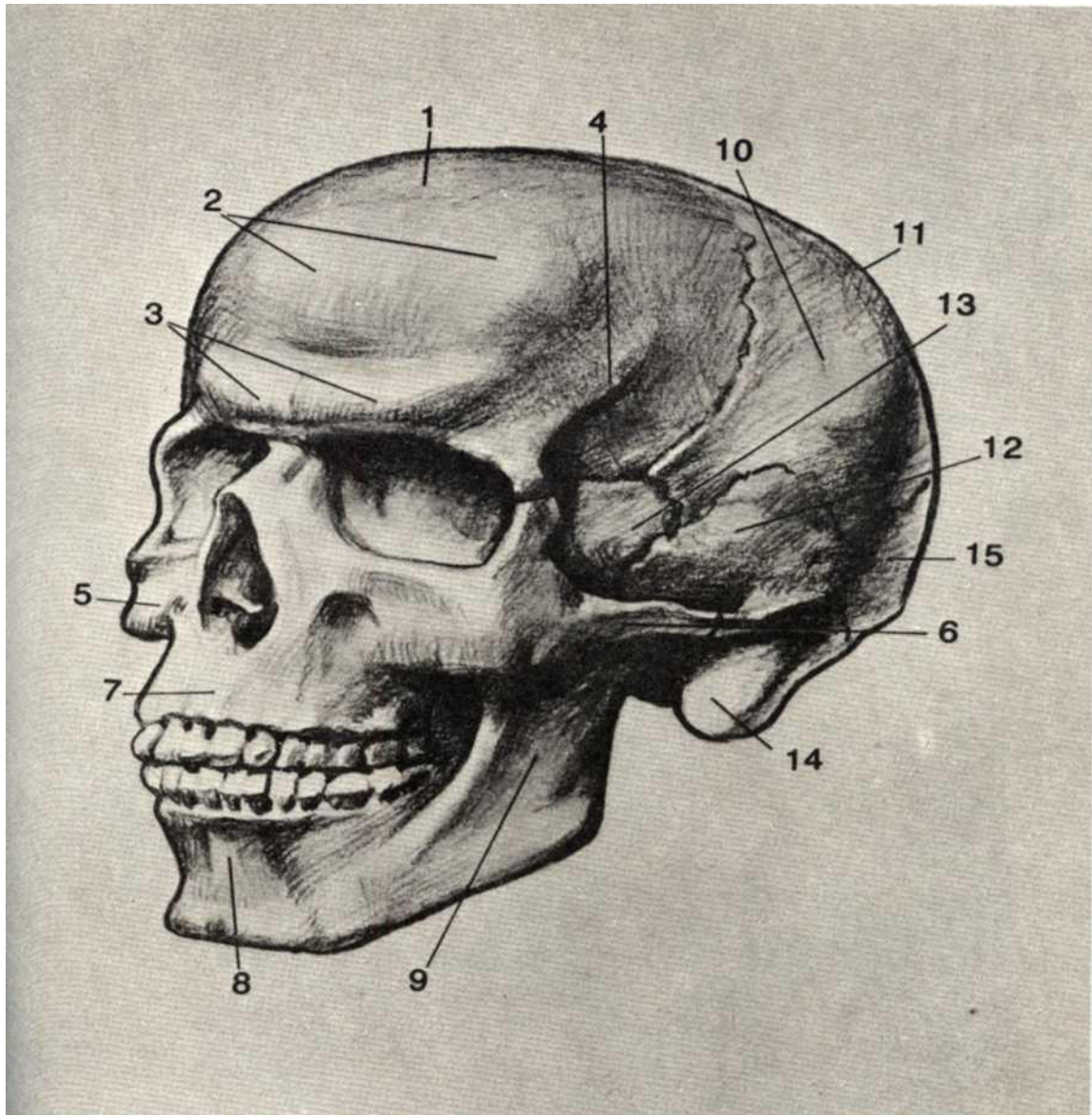
SHuni ham aytib o‘tish kerakki qushlarni va turli jonivorlarni chizishdan avval ularning skeletini qanday tuzilishga ega akanligini bilib olish, mavjud bo‘lsa skeletini alohida tasvirlab mashq qilish kerak.

Odam boshini chizishda alohida ahamiyatga ega bo‘lgan narea:uning asosi, ya’ni bosh chanoq suyagidir. Uning gipsdan tayyorlangan namunasini chizib

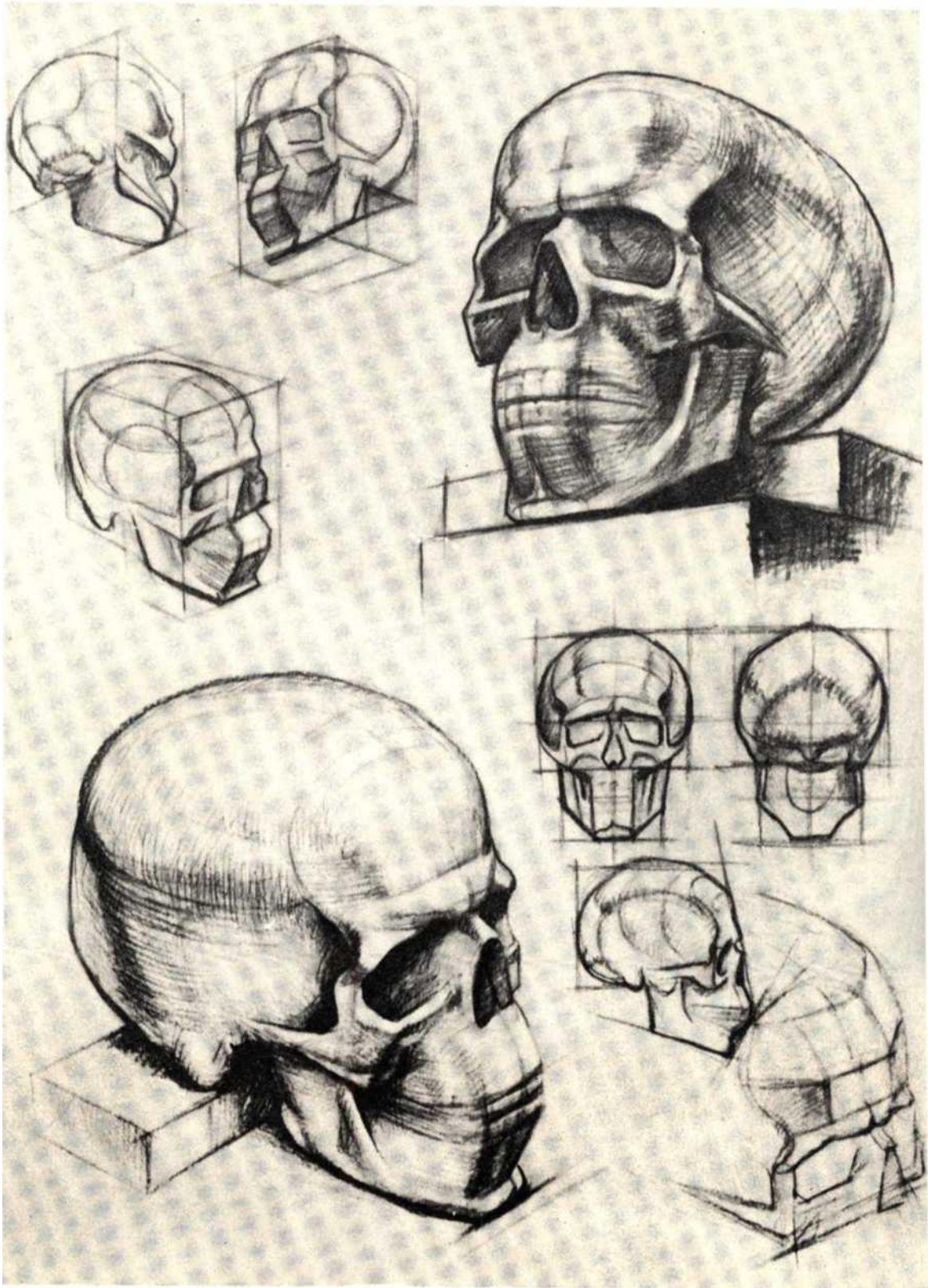
mashq qilish ancha foydali bo‘lib, hamma qismlari yaxlit ko‘rinib turadi. Bosh suyagini chizishga gips namunali o‘rganib olgach kirishish mumkin. Bunda iloji boricha uchta turli tomondan, turli holatlarda ko‘ringan vaziyatdagi bosh chanog‘i bitta yaxlyt qog‘oz sathida tasvirlanishi shart.

CHanoq ikkita asosiy qismdan tarkib topgan bo‘lib, ular miya qismi^A va yuz qismlaridir. Miya qismi o‘z navbatida chakka, leshona, ensa bo‘laklaridan iborat. Ular va boshqa mayda ichki qismlar o‘zaro tishsimon bo‘rtma ulanmalar bilan birikib turadi. Suyakning peshona qismi bosh shaklini belgilab turuvchi ahamiyatga ega. Bundan tashqari yonoq, burun bo‘rtmasi xam inson yuzining shaklini qanday bo‘lishida muhim rol o‘ynaydi. Qisqa qilib aytganda bosh chanoq suyagining barcha mayda bo‘laklari uning qanday nomlanishini talaba o‘rganib, plastik anatomiyaga oid kitoblarni mutolaa qilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Bosh suyagini to‘g‘ridan, yondan va burchak ostida ko‘rinishini bitta qog‘ozda bir paytda ishlab, navbatma-navbat ishlov berilsa uni o‘rganish qulay bo‘ladi. Asosiy ko‘p davom ettiriladigan qalamsuratni ishlashdan avval albatta kichik musavvadalar chizish shart. SHunda har bir tasvirni o‘zaro muvofiqlashtirib kompozitsiyasini topish engil ko‘chadi.

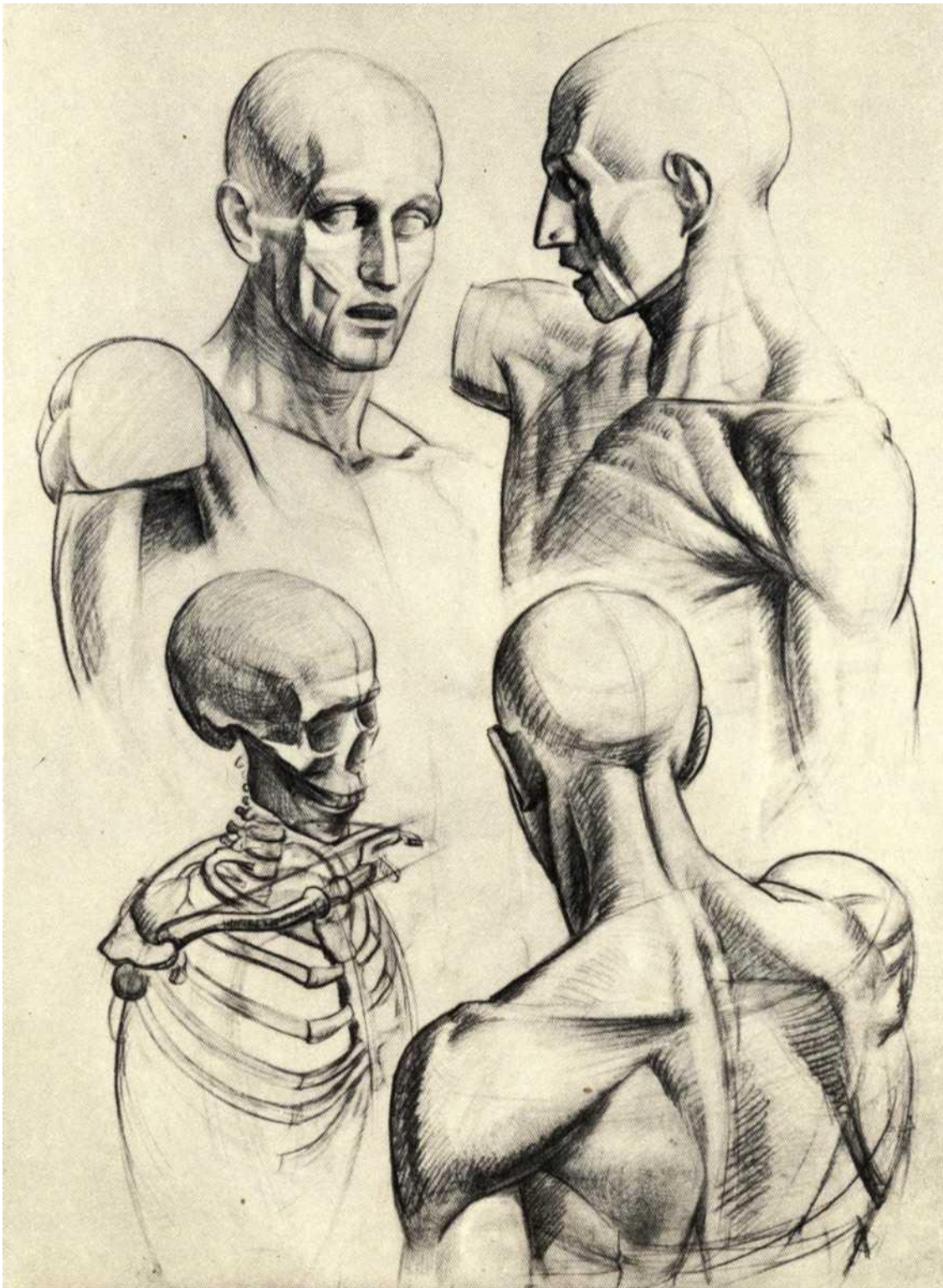

Bosh chanog'i: 1. Peshona suyagi. 2. Peshona do'ngliklari. 3. Qosh usti yoylari. 4. CHakka suyagi chuqurligini chegaralovchi chiziqning boshlanishi. 5. YOnoq suyagi. 6. YOnoq yoyi. 7. YUqori jag'. 8. Pastki jag'. 9. Pastki jag'ning chiquvchi tarmog'i. 10. Tepa suyagi. 11. Tepa suyagi do'ngligi. 12. CHakka suyagi. 13. Ponasimon suyak. 14. So'rg'ichsimon o'simta. 15. Ensa suyagi.

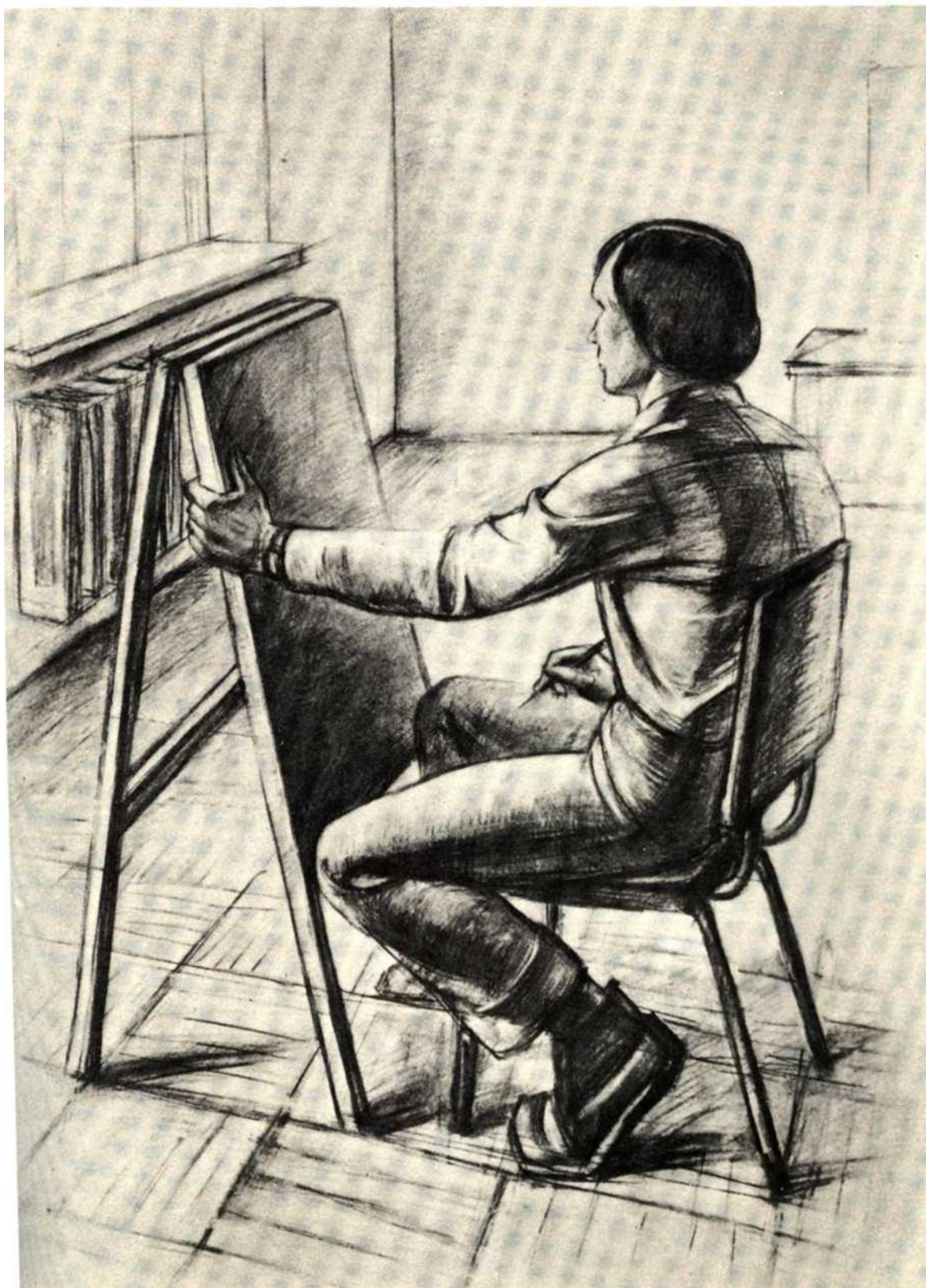

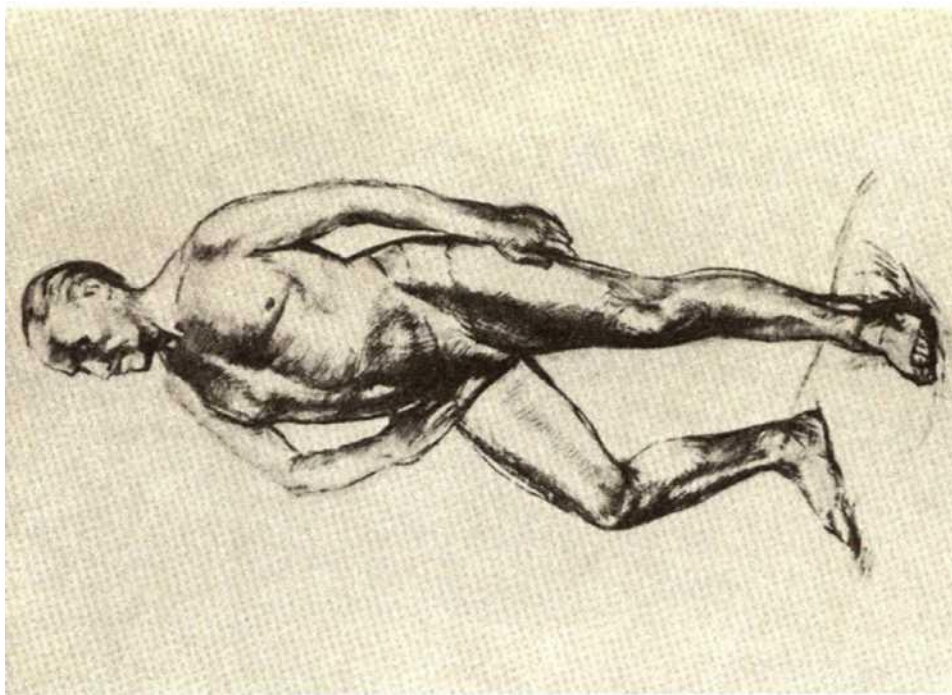
Bosh suyagini turli holatlarini tasvirlash mashqlari.

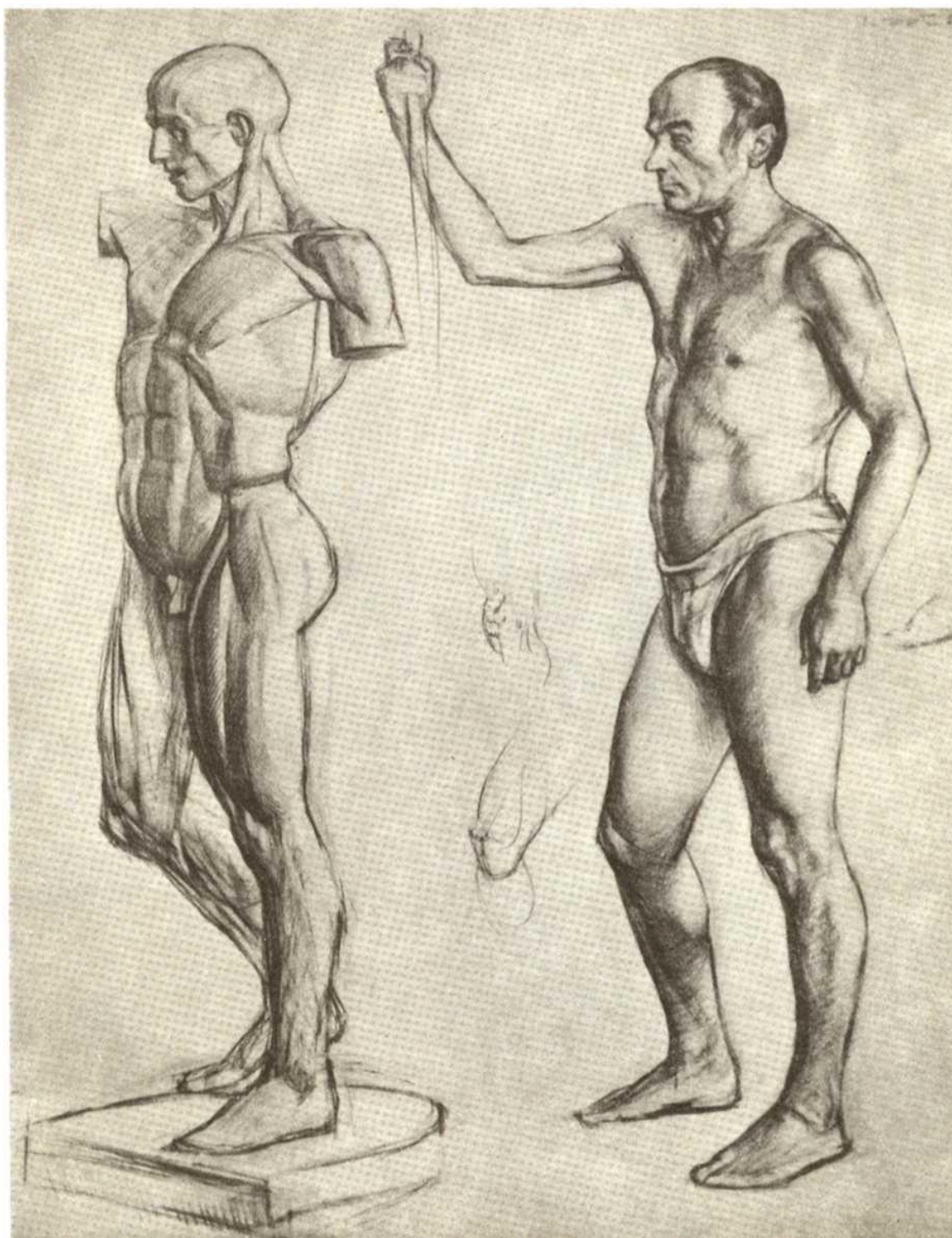
Ekorshe va elka kamari skeletining qisqa muddatli qalamchizmalari. Elka kamarining harakat holatini chizmalavhalari.

Odam qomatini borliqda aks ettirish

YAlong' och va kiyimdagi qiyofachini parallel aks etiruvchi qdlamtasvirlar.

Turgan odamning qomatini uzoq muddatli qalamtasviri.

2-mavzu. Akvarel, moy bo‘yoqlar, pastel va boshqa texnikalar: talabalar uchun tavsiyalar (2 soat)

Tasvirlashning asosiy qonun - qoidalari Tasviriy san‘at har bir ijodkor shaxs uchun juda keng faoliyatlar maydonidir. Rasm chizishni puxta egallash barcha san‘at turlarida muhim o‘rinni egallaydi. SHu sababli akademik surat ishlash bilimi tasviriy faoliyatning barchasida qo‘l

keladi, muvaffaqiyatni ta‘minlaydi. Qalamtasvir ishlashga va uni o‘z ma‘naviy hayotida foydalanishga odamlar qadimgi paytlardan oq intilib kelganlar. SHu sababdan ham rasm chizishning ma‘lum qonun-qoidalari ishlab chiqilgan va yillar, asrlar mobaynida takomillashtirilib kelingan. Qalamtasvir barcha tasviriy san‘at turlarining asosi, negizi desak xato bo‘lmaydi. O‘quv-mashq vazifalarni puxta, ifodali qilib tasvirlay olish akademik rasm qonun-qoidalarini atroflicha ham nazariy, ham amaliy jihatdan o‘rganishni taqozo etadi. Ular ish faoliyatini sifatli tashkil etilishiga ham ko‘p tomondan bog‘likdir. Bundan tashqari chizishda ishlatiladigan asbob-anjomlar sifatli, talabga javob beradigan bo‘lishi kerak.

Qalamtasvir ishlashning eng asosiy talabi chizish ob‘ektini har tomonlama o‘xshatib aks ettirishdan iborat faoliyatni ta‘minlashdir. Buning uchun tasvirni qog‘oz sathida to‘g‘ri joylashtirish, nisbatlarini to‘g‘ri aniqlash, buyumlarning o‘zaro masofasini va perspektiva holatlarini aniq topish talab etiladi. Ishning maqsadga muvofiq chiqishida albatta bilim, tajriba va mahorat etarli darajada kerak bo‘ladi. Bilim o‘qish, o‘rganish, mutolaa qilish orqali orttirilsa, tajriba va mahorat ko‘p ishlash, tinmay mashq qilish, intilish evaziga orttirilishi ma‘lum.

Ta‘lim olishning yana bir muhim sharti har bir tasvir etiladigan narsa, hodisa, lavhani aslidan, ya‘ni naturadan qarab aks ettirilishiga juda bog‘liq ekanligi sir emas. CHunki chizishda hayot haqiqatini ko‘rsata olish sifati eng muhimdir desak aslo yanglishmaymiz.

Tasvir chizishni o‘rganish oddiy natyurmortlarni, shuningdek alohida-alohida turgan buyumlarni aks ettirish orqali amalga oshiriladi. Ish tasvirni qog‘ozga to‘g‘ri va chiroyli tarzda joylashtirishdan boshlanadi, so‘ng har bir narsani o‘zaro joylashishi, ular orasidagi masofalar nisbatlar aniqlanadi. Bunda qalam engil, qog‘ozga ortiq darajada bosmasdan ishlatilishi kerak. Aks holda noto‘g‘ri chiqqan joylar va yordamchi chiziqlarni o‘chirg‘ich bilan ketkazish qiyin bo‘ladi. SHuning uchun o‘rtacha yumshoqlik darajasidagi «TM», «M», «2M» rusumli qalamlardan foydalanish aicha qulay.

Tasvirlarni ishlashda perspektiva qoidalariga amal qilinishi zarur.

Ma‘lumki, har bir narsa boshqa narsadan uzoqroqda turgan bo‘lsa, u ko‘zimizga kichrayib ko‘rinadi, tarxlari ham hiraroq bo‘ladi, unga tushayotgan

yorug'lik, soyalar ham birinchi plandagi buyumnikidan farqlanib turadi. Bularning hammasi chiziqli va havo perspektivasi hodisasining tabiatda namoyon bo'lishidir.

Ana shu jihatdan to'g'ri aks ettirilsa tasvir haqqoniy chiqishi ta'minlanadi. Har bir narsa qog'ozda tasvirlanar ekan, albatta uning turishiga nisbatan ufq chizig'i topib olinishi kerak. U chizuvchi kishining ko'zi balandligidan o'tuvchi tasavvur etiladigan gorizental to'g'ri chiziqni tashkil etadi.

Natyurmortlarda uni to'g'ri aniqlab olib tasvir yaratishda foydalanish zarur shartlardan asosiysi bo'lib, tasvirning haqqoniy chiqishni ta'minlaydi. Narsaning tasvirini gorizental sathga va vertikal kartina sathiga nisbatan holati ham perspektiva ko'rinishiga muvofiq topiladi. Bunda tomonlarning qisqarib, uzoqlashib borgan sari kichrayib ko'rinishi ufqning tutashish nuqtasiga asosan topib chiziladi.

Tasvir yaratishda fazoviy perspektivaga ham ahamiyat berilishi zarur. Chunki yaqinda joylashib turgan buyum uzoqrokdagisidan tusi, rangi, to'q-ochligi bilan ajralib turadi. Soya-yorug'liklarni tasvir tarxlariga monand o'xshatib aks ettirish ular o'rnini to'tri mutanosib topishga ham bog'liqligini unutmashimiz kerak.

Natyurmortlarda manzara tasvirlariga nisbatan perspektiva qoidalarini qo'llash murakkabroq, chunki buyumlar, narsalar orasidagi farq, masofalar kamroq bo'lib, ular diqqat bilan kuzatilib aniqlanadi. Manzara, tabiatdagi perspektiva esa yaqqolroq seziladi. Masalan, tekis yo'nalgan temir yo'lni kuzatsak bu hodisa aniq ko'rinadi. Undagi relslar uzoqlashgan sari bir-biriga yaqinlashib, ufqqa borib birlashib, nuqta bo'lib ikki tomondagi sim yog'ochlar tobora kaltalashib borayotgandek tuyulishi fikrimizni tasdiqlaydi. Bu hodisani kuzatib perspektiva qonuniyatlarini anglab olish, tahlil qilish, tegishli bilimlarni olish mumkin.

Rasm chizish jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etilishi tasvir yaratishning eng muhim pedagogik shartlardan biridir. Buning uchun rasm chizganda uning hajmiga, ifodasiga ham, har bir narsaning o'zi mavjud bo'lib turgan atrof muhitiga ham ob'ektiv tarzda yondoshilishi haqqoniy tasvirlanishi kerak.

3-mavzu. Rangtasvir uslublarini o'qitishda metodik yondashuvlar. Rang va kompozitsiya o'rtasidagi bog'liqlik

(2 soat)

Tasviriy san'atda uing rangtasvir va grafika tushunchalari mavjud bo'lib, ular bir-biridan ishlanish yo'llari hamda uslublari, tasviriy vositalari bilan farqlanib turadi. Rang inson hayotida muhim ahamiyat kasb etuvchi hodisadir. U turli vaziyatlarda odamga har-xil ta'sir etadi. SHuning uchun biz ayrim paytlarda ranglarni «quvonchli» va kayfiyatimizni tushkunligini ifoda etish mumkin bo'lgan

«xira» deb atashimiz bejiz emas. Inson qadimgi paytlardan oq rangning ana shunday xususiyatlarini hisobga olib, o'z faoliyatida unumli foydalanib kelganligi ma'lum. Ayniqsa, shunday vosita sifatida rassomlar undan ustalik bilan foydalanganlar. Asarlariga har xil ranglar bilan jilo berib, odamlar kayfiyatiga turlicha ta'sir etib, fikrlar uyg'otadigan tasvirlar yaratishga erishganlar. SHuning uchun tasviriy san'atning juda ko'p turlari va janrlarida rang, hamda uni ishlata bilish, juda katta ahamiyatta egadir. Ammo u qalamtasvirning muhim ekanligi bilan quvvatli ekanligi ma'lum haqiqatlardan eng asosiysi, desak to'g'ri bo'ladi. SHuning uchun qadimdan qalamtasvir chizishga rangtasvirning asosi sifatida qarash shakllangan. Ammo rang xususiyatlarini yaxshi bilish ham har bir tasvir chizishni o'rganuvchi uchun juda ahamiyatlidir.

Maktab fizika kursidan ma'lumki ranglarning deyarli hammasi spektrning asosiy uch rangini qo'shish orqali olinadi. Ular qizil, sariq, zangori ranglardir. Bular asosiy ranglar deb ataladi. Asosiy ranglarni qo'shish orqali qo'shimcha ranglar olinadi. Masalan, qizil va zangorini qo'shish orqali binafsha, qizil va sariqni qo'shish orqali zarg'aldoq, sariq va zangorini qo'shish orqali esa yashi ranglarni hosil qilib mumkin. Ranglar tabiatan ikki xil xususiyatli: iliq va sovuq bo'ladi. Iliq ranglar qatoriga qizil, sariq, zarg'aldoq va ularga yaqin ranglar, sovuq ranglar qatoriga yashil, zangori, binafsha va ularga yaqin bo'lgan ranglar qiradi. SHuningdek axromatik va xromatik ranglar ham bo'ladi. Oq, kul rang va qora ranglar axromatik ranglardir. Qolgan ranglarning hammasi xromatik ranglardir. Axromatik ranglar bir-biridan faqat och-to'qligi bilan farq qiladi. Masalan, oq, kul rang, kora, qoraroq, juda qora va boshqalar. Xromatik ranglar esa bir-biridan rang tusi ya'ni - qizil, sariq, ko'k, yashil, jigarrang va hokazo, och-to'qligi ya'ni - och qizil, to'q sariq, to'q qizil, och sariq kabi va to'yinganligi ya'ni yorqin, xiraliligi bilan farq qiladi. Rang doirasida qarama-qarshi joylashgan ranglar «kontrast» ranglar deb ataladi. Kontrast ranglar bir-biridan keskin farq qilib, biri ikkinchisini yanada yorqin qilib ko'rsatadi. Masalan, yashil rang fonida qizil rang juda yorqin bo'lib ko'rinadi va aksincha qizil rang fonida yashil rang ancha yorqinlashadi. Rang bilan ishlashda rang garmoniyasini, ya'ni ranglar uyg'unligini bilish katta ahamiyatga ega.

Narsa va hodisalarni tasvirlashda moybo'yoq, tempera, akvarel, guash kabi bo'yoqlar ishlatiladi. Narsalarni bo'yoq yordamida tasvirlash ancha murakkab jarayon bo'lib, kishidan ranglarning xususiyatlarini va ularni samarali, uquvli tarzda ishlatish usullari (texnikasini) bilishni taqozo etadi. Bo'yoqlar yordamida narsaning hajmi, fakturasi va fazoviy holatini tasvirlash rangtasvirning asosini tashkil etadi. Har bir narsani chizuvchi tasvirlar ekan, u ranglarga jiddiy e'tiborini qaratishi kerak. Ana shunda rangning tabiatdagi ko'rinishi va tasvirdagi ko'rinishi farqli ekanligini bilib olish mumkin. CHunki narsaning rangi bizdan uzoq-

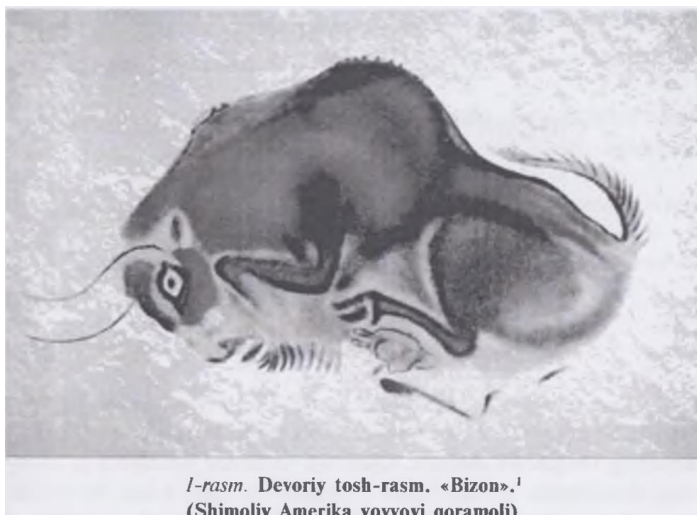
yaqinligiga qarab o'zgarib ko'rinadi. Buning sababi esa havo, atrof-muhitning predmet ko'rinishiga ta'siridandir. Qog'oz sathida ranglar munosabatlarini to'g'ri nisbatlarda torib ishlatish rangtasvirning haqqoniy aks etishida muhim aqamiyat kasb etuvchi omillardan eng muhimi deb hisoblasak o'rindir. Akvarel bo'yog'ida ishlash ham o'z navbatida jiddiy o'qib o'rganishni, qattiq mashq qilishni talab etuvchi mashg'ulotdir. Buning uchun amaliy ishning o'zi kifoya qilmaydi. Ishning nazariy qismi amaliyot bilan bir paytda puxta o'rganib borishni taqozo etadi.

IV. MODULNING AMALIY MASHG'ULOTLAR MA'RUZA MATNI

1-mavzu. Ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o'rgatish. Ranglar bilan ishlashda metodik yondashuvlar va amaliy mashg'ulotlar.

(2 soat)

Chizmatasvir va rangtasvir tarixi inson hayotining Yerdagi dcyarli 30 ming yillik hayotini qamrab oladi va taxm inan musiqiy tarixning tengdoshi bo'ladi. Qadimgi odam lar yashagan g'orlarning devorlarida ko'm ir bilan chizilgan va oxra bilan bo'yalgan birinchi suratlarda, asosan, yow oyi hayvonlarning — buqa va otlam ing podalari tasvirlangan. Bundan tashqari, qadim iy krom anon odam lar (bundan 40 ming yil oldin paydo bo'lgan zamonaviy turdagi odamlar) devorlarda qo'l izlarini qoldirganlar. Bunday suratlar butun G 'arbiy Yevropa bo'ylab — Fransiya, Ispaniya va boshqa mamlakatlarda topilgan bo'lib, ularni qoyaga ishlangan tosh rasmlari deb ataydilar. Keyinchalik, Neolit3 davrining aynan o'rtalarida, idishlar sirtida bezaklar ko'rina boshlaydi, bu davrda idishlar naqshlar bilan bezatilgan.

*1-rasm. Devoriy tosh-rasm. «Bizon».¹
(Shimoliy Amerika yovvoyi qoramoli)*

Aynan ularda tasvirlash usulining asosi hisoblangan grafika tilining paydo bo'lishi va shakllanishi tasvirlangan. Chizmatasvir insonlar o'rtasida aloqa vositasi sifatida yozuvdan ancha avval paydo bo'lgan. Keyinchalik uning asosida rasmi

xat rivojlangan. Qadim zam onlarda ko‘plab xalqlar rasmlar orqali biron bir ma’lumotni qabul qilishgan yoki yuborishgan. Asrlar mobaynida chizma atasvir barcha turdagi tasvirlarning asosi, yagona ishonchli poydevori bo‘lib xizmat qilib kelmoqda, uningsiz badiiy san’at asarini yaratib bo‘lmaydi. Chizma atasvir tasviriy obrazlarning tili bo‘lib, odatda u so‘zlardan ko‘ra ko‘proq ishonarli bo‘ladi, shuning uchun hatto insoniyat paydo bo‘lishining

2-mavzu. Rangtasvirda naturalistik va idealistik uslublar. Naturalistik va idealistik rangtasvir uslublarining o‘ziga xos xususiyatlari

2 soat

Rassom badiiy ijodda o‘z mahoratini tinimsiz o‘stirishi, tasviriy vositalar bo‘lmas asar badiiy ifodaliligini yarata bilish imkoniyatlarini kengaytirishi, atorof-muhitni, tabiat hodisalarini faolroq idrok etishi asosiy talablardan xisoblanadi. Badiiy asar yaratishga xos bo‘lgan xususiyatlarni ta’lim mobaynida egallashi talab etiladi. Voqelikni oddiy nusxa ko‘chirish bilan aks ettirib bo‘lmasligini tushunib olish muhimdir. Uni tasvirlash uchun avvalambor, hayotni to‘laligicha rang-barangligi va yaxlitligini anglagan xolda uning tarkibini tashkil etuvchi makon, hajmiy shaklli, yorug‘ligi, o‘ziga xosligi, xususiy tavsifi qismlarini tushunish, taffakur qilish, mazmunini talqin qilish muhimdir. Ma’lumki, mashhur san’at ustalari: Vechellio Titsian, Rembrandt van Reyn, Piter Paul Rubens. O‘zbekiston rassomlari – vatandoshlarmiz: Chingiz Axmarov, Raxim Axmedov, Ro‘zi Choriev, Nigmat Qo‘ziboev, Javlon Umarbekov, Baxodir Jalolov va boshqalar, o‘z ijod yo‘llarini tabiatni haqqoniy samimiyat bilan tasvirlashdan boshlaganlar.

Badiiy ta’lim tizimida chizmatasvir fanining rassomlik san’atini egallashdagi ahamiyati beqiyos. Ushbu o‘quv-uslubiy ko‘rsatmalar o‘rta maxsus ta’limi-rassomlik o‘quv yurtlarida natyurmort chizish kursini o‘tab, san’at oliygohlarida tahsilni boshlagan talabalarga mo‘ljallangandir. Pedagogning ustaxonada talabalar bilan doimiy ish olib borishi natijasida kuzatuv va tajribalar ko‘payib boradi. Ularni o‘z navbatida muayyan tartibga keltirib, rassomlik fakultetlarining pedagoglari va talabalarini tajribasiga aylantirish kerak. Mazkur ko‘rsatmalar rassomlik institutining talabalariga natyurmort chizish tamoyillarini (yo‘nalishlarini) bayon qiladi. Natyurmort chizish jarayonida konstruktiv tasvir usullarini chuqur o‘zlashtirib, kompozitsion vazifalarini hal qiladi. Nazariyani amaliyotda qo‘llashni, tus orqali moddiylikni aks ettirishni o‘rganadi. Natyurmort chizishda fonni tasvirlash, asosiy xal qiluvchi vazifadir. Bu haqda ulug‘ Rembrandt van Reyn shunday degan edi: «Agar fon yozilishiga erishilsa, bu asarni muvvofoqiyatining garovidir».

Jan-Batist Sharden, Frans Sneyders va Van Meer Delfskiy kabi mohir tasvir ustalari ham fonga juda katta ahamiyat berganlar, chunki to‘g‘ri tanlangan fon

natyurmortdagi jismlarning yaxlit bir uyg'unligi ifodasini aks ettirishga yordam beradi. Natyurmort chizishda talaba qat'iy ravishda o'quv-uslubiy ko'rsatmalarga va ketma-ketlikka rioya qilishi va xususiylikdan umumiylikka, oddiylikdan murakkablikka asoslangan tamoyillarga e'tibor berishi kerakki, aks holda naturadan passiv bir nusxa bo'lib ko'chirilib qolishi mumkin. Natyurmort atamasi XVIII asrda paydo bo'lib, tasviriy san'atning muayyan janrini anglatadi. Portret yoki peyzaj janrlarida inson yoki tabiatni tasvirlansa, natyurmortda insoning shaxsiy yoki uy buyumlari, o'simlik va hayvonot olamining ba'zi bir unsurlari, amaliy san'at asarlari va shunga o'xshash juda ko'p narsalarni aks ettirish mumkin. Natyurmort mustaqil janr sifatida XVI-XVIII asrlarda Flandriya va Gollandiyada yuzaga keldi. Badiiy ta'lim jarayonlarida natyurmort nafaqat rangtasvir balki chizmatasvirning xam ahamiyatli o'quv topshiriqlaridan xisoblanadi. Chizmatasvir asosiy akademik ta'limotlardan bo'lib, talabalarni rassom sifatida tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Chizmatasvir madaniyatini va uslubiyatini mustahkam egallash, tasviriy san'atni hamma turlariga suvdek kerak. Ushbu maqsadga uslubiy tamoyillarga jiddiy amal qilish jarayonida yetiladi. Uslubiy jixatdan to'g'ri yo'lga qo'yilgan chizmatasvir darslari talabalarga chizmatasvir madaniyatini o'zlashtirishga yordam beradi. Chizmatasvir madaniyatini o'zlashtirish uslubiyati boy tarixga ega. Qadimdan ustoz musavvirlar o'zlarining bilimlarni qo'lyozmalarda qoldirishgan. Masalan, Uyg'onish davrining ulug' rassomi Leonardo da Vinchi o'z qo'lyozmalarida chizmatasvirga mansub bilimlarini qoldirgan. Bu borada Sankt-Peterburgning I.E. Repin nomidagi R.X.A.sida xam samarali ishlar olib borilyapti. Keyingi yillarda Kamoliddin Behzod institutida ham bu soxada samarali ishlar olib borilmoqda. Shuni aytish lozimki, talabalarda chizmatasvir madaniyatini rivojlantirishga bag'ishlangan ushbu ko'rsatmalarda tarixdagi boy meros – klassik uslubiyatlar asosida yondashilgan. Ilmiy texnik taraqqiyot ijodiy – badiiy tarbiyaning samaradorligini oshirishni talab qiladi, insoniyatning ijodiy faolligini oshirish juda muhimdir.

Badiiy ta'limda yoshlar tarbiyasida uning shakllanishiga asosiy ta'sir ko'rsatuvchi omil chizmatasvir darslaridir, shuning uchun ham tasviriy san'at maktabida, rasm o'qituvchilari oldida avvalo, birinchi galda talabalarni estetik dunyoqarashi, ularning badiiy didi, ijodiy imkoniyatlari, fikrlash doirasi va tasvirlash madaniyatini shakllantirishdek muhim vazifa turadi. Faqatgina malakali ustoz-rassom, talabalarni badiiy ijodda to'g'ri yo'naltirishlari mumkin. Shu munosabat bilan P.P. Chistyakov - "Jism shaklini to'g'ri tasvirlash hamma narsadan muhimroq va qimmatliroq» ekanligini takidlaydi. Oliy badiiy ta'limda asosan inson tasviri o'quv jarayonining asosiy o'quv topshiriqlaridan xisoblanadi. Ushbu uslubiy qo'llanma maxsus o'rta maktabda o'qigan, bosh shaklini chizishga bir oz bo'lsada o'rgangan amaliy san'at bo'limi talabalariga mo'ljallangan. Portret

chizishda, boshni tasvirlayotib, talaba shakl yaratish va tasvirlarining rang tuzilish qonuniyatlarini egallaydi, anatomiyadan olgan bilimlarni amalda qo'llashga o'rganadi, rang va shakl yordamida borliqni ifodalaydi. Tasviriy san'at sohasidagi ta'lim yo'nalishlardagi yuqori bosqich bakalavrluk va magistratura talabalarida ijodiy psixologik portret yozishni o'rgatish naqadar muhimligini xayotni o'zi isbotlab turibdi. Rassomlar, xaykaltaroshlar va boshqa tasviriy san'at ustalari xamma vaqtlarda o'z zamondoshlarining qiyofalarini ifodalab, ularning ichki va tashqi qiyofalarini o'z asarlarida muxirlab ketishgan. Bunga son-sanoqsiz misollar keltirish mumkin. Masalan, eramizdan oldin qadimiy Misr shaxarlaridan birida, Aleksandriya yaqinida joylashgan Fayum qishlog'ida topilgan portretlar shularni jumlasidan.

3-mavzu. Uslublar yordamida mashg'ulotlar o'tkazish metodikasi.
Talabalarni rangtasvirda realistik va idealistik yondashuvlarni tushunishga
o'rgatish
8 soat

Psixologig portret bobida, inson portretini ishlash jarayoni yoritilib o'tilgan. Portret yozilishi uchun eng optimal o'lchamdagi rom olamiz. Masalan, 80x100 sm va unga qanor iplaridan bir tekis to'qilgan mato tortamiz. Matoga daraxt yelimi, yoki sintetik yelim asosida tayyorlangan grunt surtiladi. Albatta, bular hammasi texnologik qonun qoidalarga rioya qilinishi asosida bajariladi. Matoni romga to'g'ri tortish va uni gruntlash, portret yaratishda va unga uzoq umr bag'ishlashda muxim rol o'ynaydi. Portretni boqiyiligi ko'p jihatdan to'g'ri tayyorlangan gruntga bog'liq. Mato asar yaratishga tayyor bo'lgandan keyin original qiyofaga ega bo'lgan model taklif qilinadi. Men bu vazifani halqimizning katta rassomlaridan biri bo'lgan Ro'zi Choriev siymosini yaratish misolida ko'rsatishga qaror qildim 16-rasm. Ro'zi Chorievdan 2-3 metr masofada o'z molbertimni o'rnatdim. O'quv ustaxonalarida ham talabalar o'z molbertlarini modeldan 2- 3, uzog'i bilan 4 metr masofada joylashtirishlari kerak bo'ladi. Bu vazifani bajarish uchun talabalardan nafaqat mutaxassislikning boshlang'ich va o'rta maxsus savodini o'zlashtirish talab qilinadi, shu bilan birga ular keng qamrovli fikr yurita olishlari kerak. Shuning uchun bu vazifa yuqori bakalavrluk va magistrlik bosqichida bajariladi. Kichikroq (15x20; 20x25sm) gruntlangan kartonlarda topshiriqning kompozitsion va rang yechimi topiladi. Aniq bir yechimga kelingandan so'ng vazifani asosiy bajarish jarayoni boshlanadi. Romga tortilgan va gruntlangan mato, molbertga joylashtiriladi va talaba ko'mir qalam bilan, eskizga qarab ham modelga qarab, asta-sekin chiza boshlaydi. Ko'mir qalam bilan ishlanayotgan matodagi rasmda modelni to'la o'xshashligi, uning ichki dunyosi (xarakteri bilan) ifodalanishi

lozim. Rasm mato sahnida «erkin nafas» olishi kerak, bu degani rasm egallaydigan joy, mato sahni bilan uyg'unlashib ketishi kerak. Talaba, modelni bosh va qo'l qismlariga alohida e'tibor berishi kerak bo'ladi.

Ulug' rus rassomi Valentin Serov (XIX asr oxiri va XX-asr boshlarida ijod qilgan), aytgandi: «qo'l – bu ikkinchi matodagi portret, chunki biz qo'l ifodasi orqali shaxs to'g'risida ko'p narsa bilib olishimiz mumkin. Bu odam kim? Qaysi ijtimoiy tabaqaga mansub? Nima bilan tirikchilik ko'radi?». Hamma zamonlarda rassomlar odam portretini va uning qo'lini yozishga katta e'tibor berishgan. Ichki kechinmalari ko'pchilik odamlarning yuzida va ko'zida albatta namoyon bo'ladi. Bu ma'noda ulug' rassom Rembrandt van Reyn yaratgan psixologik portretlari, jahon tasviriy san'atini durdonalaridan biri bo'lib xisoblanadi. Ko'mir qalam bilan rasmni chizib bo'lgandan keyin uni fiksajlash (muxrlash) lozim, bu degani ko'mir qalam bilan ishlangan rasm surilib ketmasligi uchun, uning ustidan fiksativ lok sepib chiqiladi. Qurigan rasm ustidan yumshoq mo'y qalam bilan asta-sekin suyultirilgan Umbra bo'yog'i, yoki Mars, yoki Vandik bo'yog'i bilan ishlov bera boshlash kerak. Moy bo'yog'ni suyultirish uchun «troynik» ishlatiladi. Troynik – 50 foiz rangtasvir uchun ishlatiladigan pinen (maxsus qarag'ay yoki archa yelimini toza rastvoritel bilan aralashmasi), 25 foiz pista yog'i, yoki qanor yog'i va 25 foiz lakdan tashkil topgan. Troynik bilan ishlash rassomga ko'p jihatdan qulay, chunki troynik bilan suyultirilgan bo'yog' tez qurimaydi, shu bilan birga keyinchalik asar uzoq saqlanishi uchun zamin yaratiladi. Rasmdagi tuslar eng to'q tusdan eng och tulgacha qiyoslanib bir rangda ishlanadi. Men o'z asarimni, ya'ni Ro'zi Choriev portretini Vandik degan jigarrang bo'yog' bilan yoza boshladim. Chunki bu rang keyinchalik fondagi ingliz qizil rang bilan Ro'zi akani qora sviterlari va yo'l-yo'l chopon ranglari bilan qorishib, uyg'unlashib ketishi kerak edi. Bundan tashqari imprematura (gruntni matodagi oxirigi qatlami) umbra naturalnaya bo'yog'i va beliladan tashkil topgan aralashma. Umbra naturalnaya sekativ bo'yog' bo'lib, tez qurish xususiyatiga ega bo'lgan rang. Bu bo'yog'ni kelib chiqishi, Italiyaning Umbriya viloyatidan bo'lib, u chiroyli zangor-jigarrang tuslarda namoyon bo'ladi. Portretning yuz-qo'llariga och oxra, ingliz qizil rang va belila qorishmasidan pasta tayyorlab «Pastoznaya» - «Quyug'lik» uslubida ishlov beramiz. Ko'zlarga, burunga, jag'dagi va yonog'dagi soyalarga alohida e'tibor beriladi. Nimaga deganda, odam yuzidagi soyalar va yorug'liklar o'yinini moxirona chizilishi, shaxsni ichki dunyosini ko'rsatishda muxim rol o'ynaydi. Talabalar va magistrilar psixologik portretga kirishish oldidan, uni har taraflama puxta o'ylab olishlari lozim

4-mavzu. Dinamik va statik kompozitsiyalarning rangtasvirdagi o'ziga xos xususiyatlari. Statik va dinamik elementlar bilan ishlashda metodik yondashuvlar
2 soat

O'rta asrlarni Uyg'onish davrida, Italiyani daxo rassomlari Leonardo da Vinchi ishlagan portreti «Mona Liza Djiakonda» 1-rasm, Rafael Santini «Sikstin Madonnasi» 2-rasm, Sandro Botichellini «Baxor» ramzidagi ayol portreti 3-rasm. Ispaniyalik rassom El Grekoni «Bibi Mariyam» portreti 4-rasm, Abdulxaq Abdullaev avtoportreti 5- rasm, Raxim Axmedov «Ona portreti» 6-rasm va boshqa rassomlar o'z asarlarida zamondoshlarining psixologik qiyofalarini yaratib, jahon madaniyatini boyitishgan va keyingi avlodlarga ularni me'ros qilib qoldirishgan. Shu bois «Psixologik portret» vazifasi tasviriy san'at maktabida eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Yosh rassomlar bu vazifani yaxshi o'zlashtira olsalar, kelajakda tasviriy san'at ustalari sifatida o'zlarini erkin va mustaqil xis qiladilar. Bunda to'g'ri tanlangan fon, rassomga portretning moxiyatini ochib berishga, yuzning xar bir qisimlarini o'zaro mutanosiblikda gavdalanitirishga yordam beradi. Shuning bilan birga tasvirga olinayotgan shaxsning ichki kechinmalarini kaftdek yaqqol ko'rsatadi. Talaba portret tasvirlayotganda, oddiy nusxa ko'chiruvchi bo'lib qolmasligi uchun o'quv-uslubiy ko'rsatmalarga qat'iy amal qilishi, oddiydan murakkablikga, xususiydan umumiylikka kabi tamoyillarga rioya qilishi zarur. Portret chizishda «Bosh» topshirig'ini bajarish favqulotda xodisa emas. Bu jarayonda Van Deyk, Diego Velaskes, El Greko, Rembrandt van Reyn singari klassik rassomlar portret asarlarini o'rganish, talabalarda odam boshini tasvirlashni o'rganishda aloxida axamiyat kasb etadi.

5-mavzu. Kompozitsion erkinlik va nazoratni rangtasvirda uyg'unlashtirish. Mashg'ulotlar orqali talabalarga kompozitsiyada erkinlikni taqdim etish
2 soat

Rangtasvir ishlashda o'ning qonun-qoidalarini, usul va texnologiyasini o'rganish muhim ahamiyatga ega vazifalardandir, desak xato bo'lmaydi. SHunday zarur shartlar qatorig'a axromatik va xromatik ranglar haqidagi bilimlar ham kirishi tabiiydir.

Ko'zimiz ko'ra oladigan tabiatdagi hamma ranglarni shartli ravishda ikkiga: axromatik va xromatik ranglarga bo'lish mumkin. Oqdan to'q qoragacha bo'lgan ranglar axromatik ranglarga (oq, kul rang, qoramtir, qora, to'q qora) qolganlari esa xromatik (qizil, sariq, ko'k va hokazo) ranglarga kiradi.

Xromatik ranglar o'z navbatida, shartli ravishda yana ikkiga, issiq va sovuq ranglarga bo'linadi. Issiq ranglarga olov, quyosh, qizigan narsalarning rangini

eslatuvchi qizil, sariq, zarg'aldoq ranglar kiradi. Muz, havo, suvlarning rangini eslatuvchi ko'k, moviy, binafsha ranglar sovuq ranglarga kiradi: YAshil va binafsha ranglar goh issiq, goh sovuq ranglarga kirishi mumkin. CHunki yashil rang sariq va ko'k ranglarning aralashmasidandir. Binafsha rang esa qizil va ko'k ranglarning aralashmasidan hosil bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, bu ranglar issiq va sovuk, ranglarning aralashmasidan hosil bo'lgan. Aralashtirishda issiq rang miqdori sovuq rang miqdoriga nisbatan ko'proq bo'lsa, hosil bo'lgan rang issiq rang qatoriga, sovuq rang miqdori ko'proq bo'lsa, sovuq ranglar qatoriga o'tishi mumkin. Xuddi shunday binafsha pangida qizil rang ko'proq bo'lsa issiq, ko'k rang ko'proq bo'lsa sovuq, ranglar qatoriga kiradi. Demak o'quv mashg'ulotida rangtasvirni ishlashda qo'yilmadagi narsa va buyumlarning yorug'-soya nisbatlari, shuningdek rang nisbatlarini ham ochib aniq ko'rsatish muqim ahamiyatga ega.

Ranglarning tabiiyligini tasvirda to'g'ri bajarish ancha qiyin ish hisoblanadi. Bunga jiddiy mehnat, nozik did va zo'r mushohada orqali erishish mumkin. Ayniqsa natyurmortdagi narsalarning och-to'qlik darajalarini farqlashga, undagi tus birligini tushunishga o'rganish uchun natyurmortni bitta rangda tasvirlash katta ahamiyatga ega. Bu usulda rasm ishlash keyinchalik qiyin natyurmortlarning rangli tasvirini bajarishga o'tishni ancha osonlashtiradi. Bir rangda yozish usuli «grizayl» deb ataladi.

Grizayl usulida rasm ishlash turli ranglar vositasida ish usuliga o'tish uchun tayyorgarlik bosqichi bo'lib, unda mo'yqalamni ishlatish yo'llari va akvarel bo'yoqlarining xususiyatlarini o'rganish uchun imkoniyat yaratadi. Bu texnika bilan bir nechta natyurmortlarni tasvirlab o'rgangandan so'ng, barcha rang xillari bilan ham natyurmort ishlash ancha oson bo'ladi.

Natyurmortlar ko'pincha xonalarga qo'yib ishlanadi. Ammo ba'zan uni tabiat qo'ynida tashkil qilib, tasvirlashga ham to'g'ri keladi. SHunday paytda natyurmortni ishlashdan avval, uning rang xususiyatlarini tahlil qilib, tushunib olish juda muhimdir. CHunki, xona ichiga qo'yilgan natyurmortga derazadan tushayotgan nur - narsalarning yorug' qismida sovuq, ranglarni beradi. Buyumlardan tushayotgan soyalar esa aksincha, iliq, issiq bo'lib ko'rinadi. Ochiq havodagi, tashqaridagi chizilayotgan narsalar buning aksidir, ularning soyasi sovuq, yorug' qismi esa iliq bo'lib ko'rinishi mumkin. Ana shunday holatlarni diqqat bilan kuzatib, so'ng e'tibor bilan

tasvirlash ish sifatining yaxshi bo'lishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Ma'lumki ranglarni ko'rish va idrok etish qobiliyati asta-sekin mashqlar orqali shakllanadi. Bunda akvarel bo'yoqlar nomlarini aniq bilib olish va ularni o'z o'rnida jo'yali qo'llash muhimdir.

Akvarel bo‘yoqlari 24-16 xil rangli to‘plamlar holida bo‘ladi. Ularni ishga tayyorlash vaqtida har birining ustiga yozib qo‘yilgan yorlig‘ini asta ko‘chirib olib, bo‘yoq solingan plastmassa idishchanning tagiga yopishtirib qo‘yish va nomlarini eslab qolish kerak. Ular quyidagicha tartibda bo‘lishi mumkin. YA’ni: limon rang kadmiy, sariq kadmiy, och oxra, tabiiy siena, oltinsimon sariq, zarg‘aldoq kadmiy, qizil oxra, kuydirilgan siena, och qizil, guldor, qizil kraplak. karmin (yorqin qizil), binafsha, kraplak, ultramarin, ko‘k kobalt, havo rang, zumrad yashil, yashil permanent, sabza (yashil), tabiiy umbra (to‘q, jigar rang), jigar rang mars (och), kuydirilgan umbra (jigar rang), sepiya (chiroyli to‘q, jigar rang), qora.

Tabiatdagi narsalarning aniq, rangini belgilab ko‘rsatadigan tayyor bo‘yoqlar mavjud emas. Ammo etuk rassom ranglarning o‘zaro ta’siri va ko‘rinish holatlarini idrok etib ularning xususiyatlarini hisobga olgan holda har qanday narsani ham aks ettira oladi. Tasvirda shunday joziba va hayotiy haqiqatga erishish uchun rassomga ranglar nisbatini bilish, ranglar orasida qandaydir bitta rangning turli xil tovlanishini hisobga olib ishlata olishiga yordam bergan. Masalan, olov rang qizilni kuchliroq «yal-yal» yonadigan qilib tasvirlash uchun shu rang atrofidagi narsalarning soyasini ko‘kimtir, havo rang, yashil zangori tusalarda beriladi. Tasvir bilan chizilayotgan narsa, holat o‘rtasida to‘la o‘xshashlik bo‘lishi uchun ularning rang nisbatlarida ham o‘xshashlik bo‘lishi shart. Bunga erishish uchun rangshunoslik fanining asoslarini chuqur o‘rganish va amaliy ish jarayonida bu masalalarga qayta-qayta murojaat qilish kerak. Har xil bo‘yoqlar bilan (akvarel, guash, moybo‘yoq) natyurmortlarni tasvirlash uchun yuqorida qayd etilgan tajribalarni o‘tkazib ko‘rish, bo‘yoqlarning texnologiyasi xususiyatlarini yaxshi bilish, ularni ishlatish usullarini o‘zlashtirish uchun ko‘plab mashqlar bajarish tavsiya etiladi.

Tasviriy can’atda akvarel bo‘yoqlar bilan ishlash salmoqli o‘rinni egallaydi. Bunga sabab maktabda rasm ishlashni o‘rganishda akvarelning etakchi rol o‘ynashidir. SHuning uchun uni o‘qitayotgan o‘qituvchining o‘zi ham shy sohani puxta egallagan bo‘lishi zarur.

V. MODULNING KO‘CHMA MASHG‘ULOTLAR MA’RUZA MATNI

6-mavzu. Rangtasvirda bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘zlashtirish usullari 2 soat

Talabalar rangshunoslik nazariyasini ayniqsa puxta bilishlari shart. SHuning bilan realistik rangtasvirning nazariy asoslari ilmini o‘zlashtirish va ayni paytda

amaliy mashq qilish natijasida savodli rasm ishlash yo'llarini o'rganish mumkin. Ranglarning tabiatda qanday hosil bo'lishi va tarqalishi muammosi qadimdan olim va rassomlarning diqqatini tortgan. Mashhur olimlar Nyuton, Lomonosov, Gelmgolslar ranglarning mohiyatini ilmiy asoslarda tekshirganlar. M.V.Lomonosov fanda birinchi bo'lib asosiy ranglarni kashf etgan.

Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'likni ko'p rang ekanligini isbotlagan. Ektranda spektr ranglarini hosil qilgan. Buning uchun Nyuton quyosh nurini qora pardaning kichik tirqishidan o'gkazib uning yo'liga uch qirrali prizma qo'ygan, natijada ektranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik yig'indisi hosil bo'lgan. Ektranda spektr ranglari paydo bo'lib, ular quyidagicha joylashgan: qizil, sariq, zarg'aldoq, yashil, zangori, havorang va binafsha ranglar.

XIX asrda nemis tabiatshunos olimi G.L.Gelmgols rangshunoslik nazariyasida muhim yangilik yaratdi. Ko'p yillik tajribalar asosida xromatik ranglarning uchta asosiy alomati - rang tusi, rangning och to'qligi va to'yinganligi asosida turkumlash kerakligini ko'rsatdi.

Biror xromatik rangga ochroq kulrang qo'shsak, uning jozibaliligi pasayib, nursizlanadi. Bu hol rangning kam to'yinganligidan, ya'ni uling tarkibida bo'yoqning kamayganligidan darak beradi. Demak, rangning to'yinganligi yoki to'yinmaganligi deganda uning kul rangga nisbatan rangdorlik darajasi, tozaligini tushinish kerak. Rang doirasi ikki teng bo'lakka bo'linsa, birinchi yarmida qizil, zarg'aldoq, sarg'ish, sariq ranglar, ikkinchi yarmida esa havorang, zangori ko'k, binafsha ranglar joylashadi. Doiraning - birinchi yarmidagilar iliq ranglar, ikkinchi yarmidagilari esa sovuq ranglardir. Bunday nomlanishiga sabab qizil, sariq ranglar olovni, qizigan temirni, cho'g'ni eslatsa, havo rang, zangori, yashillar esa muzni, suvning rangini eslatadi.

Ikkita spektr rangi ustma-ust tushirilsa, ranglar bir-biriga qo'shib. murakkab rang hosil bo'ladi. Qizil rang, havo rang va binafsha ranglar bilan qo'shilganda chiroyli tUSDagi pushti, to'q qizil, safsar ranglarni hosil qiladi. Qo'shilganda oq rang beradigan spektrli ranglar qo'shimcha yoki to'ldiruvchi ranglar deyiladi. CHunki ular oq rang hosil bo'lgunga qadar bir-birini to'ldiradi. Bunday ranglarga sariq, havo rang, qizil, zangori, yashil va binafsha ranglar kiradi. Bo'yoqlarning qo'shilishi bilan spektraviy ranglarning qo'shilishi orasida farq bor. Uchta asosiy spektraviy rang: qizil, yashil va havo rang qo'shilganda oq rang hosil bo'ladi. Asosiy qizil, sariq va havo rang bo'yoqlari qo'shilishidan esa qora rang hosil bo'ladi. Spektrning sariq va havo ranglari qo'shilishi natijasida oq hosil bo'ladi. Biroq sariq va havorang bo'yoqlarni aralashtirsak yashil rang hosil bo'ladi.

Demak, ikkita rangni optik aralashtirish natijasida oq yoki unga yaqin nim kul rang hosil qiladigan ranglar o'zaro to'ldiruvchi (qo'shimcha) hisoblanadi. Masalan, to'q qizil va yashil, zangori va zarg'aldoq qizil, sariq, havo rang, sarg'ish

yashil va binafsha ranglar o‘zaro to‘ldiruvchidir.

Tasvir bilan chizilayotgan narsa, holat o‘rtasida to‘la o‘xshashlik bo‘lishi uchun ularning rang nisbatlarida ham o‘xshashlik bo‘lishi shart. Tasviriy san’atda akvarel bo‘yoqlar bilan ishlash salmoqli o‘rinni egallaydi. Akvarel - rangtasvirning eng nozik turlaridan biri. Qadimdan akvarel o‘zining nafisligi va ranglarning yorqinligi bilan ko‘pgina rassomlarni qiziqtirib kelgan. Akvarel lotincha so‘z bo‘lib «suv bilan suyultirib ishlatiladigan bo‘yoqlar» ma’nosini anglatadi. Akvarel tarkibiga bo‘yoq moddasi (o‘simlik yoki ma’danlarning mayin qilib yanchilgan kukuni) va biriktiruvchi modda sifatida olcha elimi, gletsirin va ozroq asal kiradi. Bular hammasi suvda osongina eriydigan bo‘lgani uchun bo‘yoqqa suv qo‘shib suyultirib ishlatiladi.

Akvarelda oq rang ishlatilmaydi. Uning o‘rnini oq qog‘ozning o‘zi o‘taydi. Qog‘oz oppoq, etarli darajada qalin va yuzasi g‘adir-budir bo‘lishi zarur. U agar juda silliq bo‘lsa, sathida ranglar etarli darajada yotmaydi. Narsa va buyumlar tasvirlarini bo‘yash jarayonida umumiydan xususiyga yoki aksincha xususiydan umumiyga qarab boriladi, nihoyat ish yaxlitlash bilan yakunlanadi.

Rangtasvirda turli sirtlarni ifodalay bilish

Rangtasvir ishlashning nozik tomonlari ko‘p. Ulardan biri turli sirtlarni ifodali tasvirlash masalasidir. Chunki natyurmortda ham, odam tasvirini bajarganda ham chizilayotgan narsalarning moddiy ekanligini ko‘rsatish muhim hisoblanadi. Buyumlarning tasvirdagi moddiylik, qanday ashyodan yasalgani yoki tarkib topgani avvalambor uning soya-yorug‘ligini aks etgirish vositasida ko‘rsatiladi. Turli materiallardan yasalgan buyumlar sirtining o‘ziga xos xususiyatlari bilan bir- birlaridan farqlanib turadilar. Masalan, silindrik shakldagi buyum o‘zining soya- yorug‘ hamda yarimsoya va aks shu’lalarining bir-biriga silliq ko‘rinishda o‘tishi sababli ajralib turishi bilan xususiyatlidir. Xuddi shunday shakl-shamoyilga ega bo‘lgan shisha idishda esa soya bilan yorug‘ qismi, yarimsoyalar chegarasi yaxshi sezilmaydi. Uning shaklini faqat yiltirab turgan shula (blik) va aks shu’la (refleks)lar bo‘rttirib ko‘rsatishi mumkin. Metalldan yasalgan buyumlarda ham shunday holatni ko‘rishimiz mumkin. Agar narsalarning xuddi ana shu xususiyatlarini qalamtasvir yoki rangtasvir yordamida o‘xshatib tasvirlasak, ularning qanday ashyodan ekanligi (materiali) seziladi. Masalan, metalldan, shishadan, yog‘ochdan, gipsdan va hokazo narsalardan tayyorlanganligi tasvirdan bilinib turadi. Narsaning qanday ashyodan ekanligi tasvirning tarxi, rangi, tusining to‘q yoki ochligi bilan ham ajralib turadi. Ular naturaga, asliga har tomonlama o‘xshatib, mutanosib qilib olingan bo‘lsa shunday sifatga ega bo‘ladi.

Inson tanasi, boshi, qo‘l, oyog‘i va boshqa a’zolarini tasvirlash paytida ayniqsa kiyim-kechagi, bosh kiyimi va boshqalarning sirti ko‘rinishi aslidagidek

o'xshab chiqishi uchun ular - ham rang, tasi xususiyatlari bilan to'liq aks ettirilishi kerak. Inson, tanasi tasvirlash uchun juda murakkab ob'ektdir. SHu sababli u boshqa narsalarga qaraganda alohida mas'uliyat bilan, har hil texnik imkoniyatlarni qo'llab ishlanadi. Masalan, yuzdagi va badanning boshqa joylari sirtida ko'p farqlar bor. YUz dag'alroq bo'lsa, bo'yin va bel qismlari nozik rang tuslarida ko'rinadi, shunga yarasha tasvirlanadi.

V. KEYSLAR BANKI

Keys.

Dizaynerlarni dizayn nazariyasi asoslari, perespektiva, yorug'lar, yarim soyalar, reflekslar va soyalar nazariyasi hamda chizmatasvirning texnika va texnologiyasi haqida tanishtirib borish;

Milliy natyurmortni tasviriy san'at o'qitishning zamonaviy texnologiyasini qo'llanilishini tushuntirish;

3. Kelajakdagi mustaqil ishlar asosini yaratish uchun Dizaynerlarga amaliy mashg'ulotlar asosida zaruriy bilimlarni berish.

Кейсни бажариш босқчилари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Dizaynerlarga амалий машғулотлар асосида зарурий билимларни бериш.

Dizayn turlari va sohalarini rivojlantirish metodikasi dasturi:

1. Tinglovchiga tasvirlanayotgan buyumlarning tekislik va kengliklariga tushayotgan yorug'liklar va ulardagi tusalarning xususiyatlarini bir-biriga aloqadorligini hisobga olishni tushuntirish;

2. Dizaynerlarni chizmatasvir nazariyasi asoslari, perespektiva, yorug'lar, yarim soyalar, reflekslar va soyalar nazariyasi hamda chizmatasvirning texnika va texnologiyasi haqida tanishtirib borish;

3. Kelajakdagi mustaqil ishlar asosini yaratish uchun Dizaynerlarga amaliy mashg'ulotlar asosida zaruriy bilimlarni berish.

Mashg'ulot paytida:

Tinglovchi va talabalarning asosiy va yuqori amaliy bilimlardan qoniqish hosil qilishlari uchun o'quv ustaxonasi kerakli yorug'lik va chizmatasvirida qo'llaniladigan zarur jihozlar bilan ta'minlanishi kerak.

Ishlatiladigan ashyolar;

har xil yumshoqlikdagi oddiy grafitli qalamlar, ko'mir, sous, sagina. planshet, qog'oz, o'chirgich.

chizmatasvir ishlash uchun dastgoh (molbert).

TOIFALASH JADVALI VA KONSEPTUAL JADVALINI - guruhlarga qo‘llash, o‘rganilayotgan hodisa, tushuncha, fikrlarni ikki va undan ortiq jihatlari bo‘yicha taqqoslashni ta‘minlaydi. Tizimli fikrlash, ma‘lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

VI. MUSTAQIL TA‘LIM MAVZULARI

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

Mustaqil ta‘lim tegishli o‘quv moduli bo‘yicha ishlab chiqilgan topshiriqlar asosida tashkil etiladi va uning natijasida tinglovchilar bitiruv ishi dirasida referat yoki kurs ishini tayyorlaydi.

Mustaqil ish talablari har bir tinglovchi o‘zi tanlagan rassom ijodi yoki badiiy asar taqdimotini tayyorlaydi.

Mustaqil ish taqdimoti quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo‘ladi:

- Sarvaraq;
- annotatsiya;
- mundarija;
- asosiy qism: nazariy tahlil;
- illyustratsiyalar ilovasi;
- xulosa;
- glossariy;
- adabiyotlar ro‘yxati.

Keyslar banki;

Boshqa materiallar (fanni o‘zlashtirishga yordam beruvchi qo‘shimcha materiallar: elektron ta‘lim resurslari, ma‘ruza matni, glossariy, test, krossvord va boshq.)

Shuningdek, mustaqil ta‘lim jarayonida tinglovchi kasbiy faoliyati natijalarini va talabalar uchun yaratilgan o‘quv-metodik resurslarini “Elektron potrfolio” tizimiga kiritib borishi lozim.

Mustaqil ish mavzulari

Kompyuter grafikasi haqida ma‘lumot.

Reklama plakati eskizini tayyorlash.

Kompyuter grafikasi va uning asosiy vazifalari.

Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.

Kompyuter grafikasining qo‘llash imkoniyatlari.

Reklama plakati eskizini tayyorlash.

Kompyuter grafikasi kursiga qo‘yiladigan asosiy talablar.

Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.

Kompyuter grafikasining texnik vositalari.

Reklama plakati eskizini tayyorlash.

Kompyuter grafikasida qo'llaniladigan grafik dasturlar haqida ma'lumot.
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Windows amaliyot tizimidagi grafik muharrir.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Corel Draw grafik dasturi paketi. Uning grafik va servis imkoniyatlari.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Adobe Photoshop grafik dasturi paketi. Uning grafik va servis imkoniyatlari.
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Auto CAD grafik muharriri.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Grafik muharrirlarda chizma, rasmlarni tahrirlash va printer qurilmasi yordamida chop qilishni o'rganish.
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Kompyuter grafikasining turlari.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Kompyuter grafikasi qanday fan ?
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Kompyuter grafikasidan foydalanish.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Grafik chiqarish qurilmalari.
Badiiy vositalar tekst modellari va palitrage qo'shimcha effektlar, tasvirlarni yaratish va chiqarish haqida ma'lumot.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Kompyuter grafikasining qanday turlari mavjud?
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Tasvirlar animatsiyasi haqida ma'lumot.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Taqdimotlar va uni yaratish usullari.
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Kompyuter grafikasining rivojlanish bosqichlari.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Kompyuter grafikasining fanlar bilan aloqasi.
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Kompyuter grafikasining hayotga tatbig'i.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Dizayn san'atida zamonaviy reklamaning o'rni.
Dizayn texnologiyasi, asbob-uskunalar, materiallar va ulardan foydalanish.

Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.
Badiiy loyihalashda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash.
Reklama plakati eskizini tayyorlash.
Belgi va ramziy belgilarning kelib chiqish tarixi, ularning turlari.
Belgi va ramziy belgilar kompozitsiyasi loyihasini yaratish.

VII. GLOSSARIY

Antropometriya (yunoncha so'z «antropos» - odam, «metron» - o'lchov ma'nosini bildiradi) – antropologiyaning bir bo'limi hisoblanib, odam tanasining tuzilishi, asosiy harakat va holatini, tavsif o'lchamlarini o'rganadi. Antropometriya turli jinsdagi, yoshdagi, etnik jihatdan mansubligi va geografik regioniga qarab odamlar uchun o'rta katta-kichik meyorlarini o'rnatadi. Antropometriya asoslari, mahsulot va binolarni proeksiyalashda, ularning odamlarga loyiq ta'minlash maqsadida va ohir-oqibat qulay ishlatilishida va qulaylik yaratishda keng foydalaniladi.

Badiiy konstruksiya – loyihalash faoliyatining alohida tarzdagi xilma-xil obektlari bo'lmish sanoat va maishiy yo'nalishdagi mahsulotlar, yirik seriyalarda sanoatlashgan uslubda ishlab chiqarilishi. Badiiy konstruksiya ob'ektlarining xarakterli xususiyati-ularning ishlanmasida injener-konstruktor va texnologlarning qatnashishlari zarurligi. Rassom-konstruktor mahsulot ishlanmasi ustida, texnikaviy estetikaning, nazariy va metodologik bilimlariga tayangan holda ish olib boradi.

Badiiy loyihalash – uni tarkibiy qismiga kiruvchi badiiy konstruksiyaga nisbatan, mahsulotlarni ishlab-chiqarish jarayonida kengroq doirasidir. Uning ob'ekti, hozirgi paytgacha yig'ilgan metodlar bo'yicha ishlab chiqariladigan barcha mahsulotlar kiradi.

Badiiy sifat – mahsulotning inter'er vash u kabilar tashqi ko'rinishida, afzalliklari, shakl va elementlar o'lchamlarining o'zaro uyg'unligi, mutanosibligini, ritmik tuzilishi, fakturasini, rang va boshqa kompozitsion xarakteristikalarini aniqlaydi. Badiiy sifat asosiy ko'rsatkichlaridan biri, odam uchun xizmat qiladigan predmet muhitining organik elementi sifatida, barcha xarakteristik shakllarni, mahsulotning asosiy g'oya echimiga bo'ysundirishdir.

Badiiy uslub (stil) – badiiy ijod doirasiga mansub bo'lib, mavjud bo'lgan qator umumiy tomonlarga ega me'morchilikda, san'at asarlarida, dizaynda tarixiy bosqichning u yoki bu davrlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Badiiy uslub ko'pincha buyumlarning me'morchilik va badiiy asarlarida kompozitsion qurilishida namoyish etiladi.

Dekor (lotincha «dekor» soʻzidan – bezayman, maʼnosini bildiradi) – bezak elementlari va mahsulot bezagini toʻplami. Dekorning asosiy koʻrinishlari: ornamentika, tasviriy va arxitektura motivlari, bezakli qoplami. Rivojlangan dekor, dekorativ – amaliy sanʼat mahsuloti uchun xarakterlidir, ayniqsa oʻtmishda, uning shakliga atayin bezatish uchun kiritilgan element (detal)lar koʻrinishida tez-tez chiqib turgan. Dekor xarakteri, bironta ustani buyumlarning goʻzallik mohiyatini, davr tasavvurlari orqali aniqlanadi.

Dekorativlik – shakl taʼsirchanligi shartlaridan biri, mahsulot hususiyati, uning shakl va siluet konfiguratsiya hosiyatlari, hamda materialning rangi, faktura va teksturasi bilan bogʻliqdir. Koʻpincha dekarativlikni dekor elementlarining qoʻllanilishi, masalan ornamentika bilan bogʻlashadi. Lekin bu vaziyatda dekorativlik emas, balki mahsulot dekarativligi deyilsa, toʻgʻri aytilgan boʻladi. Aslida dekorativlik barcha dekorlardan mahrum boʻlgan koʻpgina predmetlarda, masalan: radiopryomnik, avtomobillar, metallning ustki qoplami, kristallar, oʻsimliklar bargi va boshqa narsalarda mavjuddir.

Mahsulotning dekorativligi, shaklning tartibga solinishi va mantiqiy konstruktivligi, ritmi, rangi, mutanosibliigi, faktura vash u kabilarning tashkil etilishiga bogʻliqdir.

Disgarmoniya (yunoncha «harmonia» soʻzidan – garmoniya, uygʻunlik, «dis» - old qoʻshimcha boʻlib, inkor etish maʼnosini anglatadi) – muvofiqlashmaganlik, shaklg barcha va alohida boʻlgan xususiyatlari orasidagi qarama-qarshilik, masalan: mahsulotning ritmik tuzilmasi bilan uning rang echimi orasidagi ziddiyat. Shaklda disgarmoniyaning paydo boʻlishi, uning badiiy sifatini pasayishiga olib boradi.

Interʼer (fransuzcha «inteieur» soʻzidan – ichki maʼnosini bildiradi) – binoning ichki muhitining, funksional – estetik munosabatda, nisbatan yopilgan va tashkil etilganligidir. Interʼer xona toʻsiq sirtlari (devor, ship, pol) va uning barcha jihozlash va bezatish vositalari toʻplamidan tashkil topadi.

Kompaktlik (lotincha «compactus» soʻzidan – zich, gʻuj, yigʻilganlik maʼnosini bildiradi) – shakl elementlarining joylashuvida maksimal zichligi. Kompaktlik darajasidan, mahsulotning quyilganligi aniqlanadi.

Kompleks loyihalash – qator mahsulotlarning loyihalalanishi, odamning ish faoliyatini muayyan jarayonidagi talablarni toʻliq taʼminlash; masalan, oshxona uchun jihozlar, maktab uchun mebel va hk. Kompleks loyihalashning maqsadi, odamlar uchun iloji boricha dam olishda, uyda, ishxonalarda qulaylikni, uygʻunlikni va badiiy muhitni yaratishdir.

Kompozitsiya (lotincha «compositio» soʻzidan – oʻylab chiqaraman, tuzaman, yarataman maʼnosini anglatadi) – mahsulotning muayyan maqsadga hizmat qiladigan tartibda joylashuvi va ularning muvofiqligi.

Komponovka (lotinyaa «compono» soʻzidan – tuzaman maʼnosini anglatadi) – turli elementlarning oʻzaro mos qilib joylashtirishning qidiriv jarayoni.

Komfort («copfort» - inglizcha soʻz boʻlib) odamning maʼlum bir narsa yoki baʼzi buyumlar toʻplamidan oladigan barcha qulayliklar yigʻindisidir. Mahsulotlar qulaylikning talabiga toʻliq javob bersa, ular huzur-halovatli hisoblanadi. Bunday qulayliklarning yoʻqligi esa, maʼlum ish jarayoni muhitida diskomfortni yuzaga keltiradi.

Konstruksiya («constructio» lotincha soʻz boʻlib – quraman maʼnosini anglatadi) mahsulot elementlarining oʻzaro bogʻliqligi, aloqadorligi. Konstruksiyaning hosiyati, asosan mahsulot elementlarining oʻzaro bogʻlanishida va oʻzaro joylashuvida aniqlanadi.

Konstruksiya tipologiyasi – mahsulot elementlarining oʻzaro bogʻliqligini, konstruktiv klassifikatsiya tiplaridagi farqlari.

Konstruksiya klassifikatsiyasining asoslariga:

- 1) elementlarning bogʻlanish tipii (ajralmas, ajraladigan; yigʻiladigan va boʻlinadigan);
- 2) elementlarning oʻzaro munosabat tipii (turgʻun; kinetik);
- 3) ularning ulanish sxemasi va usuli; (yahlit; karkasli;, jildli;, toʻplamli);
- 4) maʼlum mahsulotning boshqa buyumlar bilan bogʻlanish konstruksiya tipii (avtomnom; bloklanadigan);
- 5) funksional holatning tipii (statsionar; safarbar; ihcham);
- 6) konstruksiyaning asosiy va asosiy boʻlmagan elementlarini oʻzaro munosabat tipii (ochiq; yopiq; yarim ochiq) va h.k..

Tashqi koʻrinish – bunda, buyumning shakli idrok etish orqali tomosha qilinadi. Shakl elementlari buyumni ishlatish jarayonida idrok etish ham buyumning tashqi koʻrinishiga kiradi. Mahsulotning idrok etilishida, unga estetik baho berilishi, tashqi koʻrinish uchun yagona manbaadir.

Texnik estetika – ilmiy soha boʻlib, predmet muhitini shakllanishi va rivojlanishi, odamlarning ish faoliyati jarayonida predmetli sharoit qonuniyatlarini oʻrganadi. Texnik estetikani oʻrganish spetsifik predmeti – bu odamlarning biologik va ijtimoiy mavjudod sifatida predmetli muhit bilan oʻzaro munosabatidir.

Foydali effekt – mahsulotlarning toʻgʻridan-toʻgʻri oʻz oʻrnida ishlatishning natijasidir. Mahsulotning ishlatishda foydali effektning katta-kichikligi, bir qator talablarga amal qiladi: mahsulotning texnik mukammallik darajasi; antropometrik oʻlchovlarga munosibligi; ekspluatatsiya muhitida, uning konstruksiya va shaklning oʻzaro mosligi va hk.. Shunday qilib, foydali effekt mahsulot sifatini belgilashida asosiy koʻrsatkichlaridan biridir.

Foydalanish qulayligi – mahsulotni oʻzining joyida oddiy, havfsiz va shu kabi ishlatilishi tushuniladi. Foydalanish qulayligi, mahsulotni transportirovka

qilish, saqlash, yig'ishtirish, ta'mirlash emas, uni faqatgina ishlatish, foydalanish jarayonida qo'llaniladi. Foydalanish qulayligi, mahsulotni qurilishi va shakl orqali ta'minlanishi, ularning antropometriya, ergonomika talablariga hamda ekspluatatsiyaning konkret sharoitda mutanosibligidir.

Shakl – mahsulotning muhitga mos qurilmasi, ya'ni nuqta, chiziq, qirra, sirt, burchak, shakl, hajm va boshqalarning aniq o'lchamga ega bo'lishidir.

Sanoat mahsulotlarida shaklning umumiy talablaridan biri barcha elementlarning kompozitsion qonuniyatlar asosida muvofiqligi.

Shaklning ifodaviyligi – mahsulotning badiiy ko'rsatkichlaridan biri, bunda buyumning tashqi ko'rinishi va tuzilishini o'zaro munosibligi, maqsadga muvofiqligi aniqlanadi. Bundan tashqari, odamning emotsional kayfiyatiga ta'sir etishi ham muhim ahamiyatga egadir. Mahsulotning bunday ta'sir etish hususiyatlaridan biri – uning dekorativ echimini estetik fahimlanishidir.

Ergonomika - (yunoncha so'z bo'lib, «ergon» - ish, «nomos» - qonun degani) ilmiy-nazariy va ilmiy-eksperimental soha bo'lib, odamning o'zgarib turadigan muhitda, ma'lum ta'sirlanishini talab etuvchi har-xil jihozlar va ish faoliyati muhitida vositalarning odamga ta'sir qiladigan psixofiziologik faktorlarini o'rganadi. Ergonomikaning nazarga oladigan va o'rganuvchi asosiy faktorlariga har xil qo'zg'atuvchilarga odamning munosabati (reaksiyasi), ya'ni optik, tovushli, haroratli va hk.. kiradi. Shu munosabat bilan, ergonomika odamning fiziologiya, psixofiziologiya bilimlariga tayanadi va loyhalanayotgan ob'ektlar shakliga birqancha talablarni aniqlab beradi.

Estetik qimmat – ma'lum mahsulot yoki predmetli muhitining odamlar estetik qarashlariga muvofiqligi. Estetik baholanayotgan ob'ektni, uning barcha hususiyatlarini umumiyliigi va ular orasidagi har xil bog'lanishlarning paydo bo'lishi, birinchi tomondan odam, hamda ikkinchi tomondan ijtimoiy muhitini xarakterlaydi.

Umuman olganda, badiiy sifat odatda, mahsulotning estetik ahamiyati shartlaridan biri bo'lib hizmat qiladi.

VIII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi.–T.:O‘zbekiston, 2018.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi “Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 343-sonli Qarori.
10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi “Oliy ta’limning Davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2001 yil 16 avgustdagi “343-sonli qaroriga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi 3-sonli qarori.

II. Maxsus adabiyotlar:

11. Azimov I.M. O‘zbekiston naqshu nigorlari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi “Adabiyot va san’at”, 1987. – 142 b.
12. Binafsha Nodir. O‘zbekiston amaliy san’ati: kitob albom. – Toshkent: “San’at” jurnali nashriyoti, 2021. – 368 b.
13. Bulatov S.S., Gulyamov K.M. Amaliy san’at. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2014. – 542 b.
14. Bulatov S.S. O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati. – Toshkent: Mehnat, 1991. – 384 b.

15. Gulyamov K.M. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak amaliy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimini takomillashtirish. Monografiya. – Toshkent: TO'YTEPA PRINT, 2020. – 156 b.
16. G'ulomov K. Ashyolarga badiiy ishlov berish. – T.: Bilim, 2004. – 88 b.
- G'ulomov K.M. Amaliy san'at. – T.: IQTISOD - MOLIYA. 2007. – 100 b.

III. Internet saytlar:

1. www.edu.uz.
2. www.aci.uz.
3. www.ictcouncil.gov.uz.
4. www.lib.bimm.uz
5. [www. Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz)
6. www.sciencedirect.com
7. www.acs.org
8. www.nature.com
9. <http://www.kornienko-ev.ru/BCYD/index.html>
10. <http://artyx.ru/> – Всеобщая история искусств.
11. <http://www.art-drawing.ru> - Арт-рисунок/ культура искусство галерея.
12. <https://mt.uzbamarkaz.uz/>
13. <https://uzbamarkaz.uz/>